

מבחר טקסטים מרקסיסטים
בעריכת חברי ברית הנוער הקומוניסטי הישראלי 2002-2000
בתוספת מבואות, הערות ונספחים

קארל מרקס עבודה שכירה והון¹

1	הקדמה מאת פרידריך אנגלס
5	עבודה שכירה והון
5	I
7	II
9	III
10	IV
13	V

הקדמה מאת פרידריך אנגלס

חיבור זה הופיע כסדרה של מאמרים ראשיים ב"עיתון הריין החדש"² מה- 4 באפריל שנת 1849 ואילך. ביסודו מונחות ההרצאות, שהרצה מרכס בשנת 1847 באגודת-הפועלים הגרמנית בבריסל. בהדפסתו לא יצא מכלל קטע; ה"המשך יבוא" שצוין בסוף המאמר בגיליון מס' 269, לא נתקיים מחמת המאורעות שהתחוללו בעת ההיא במהירות יתירה, כגון כניסת הצבא הרוסי להונגריה, ההתקוממויות בדרזדן, באיזרלון, באלברפלד, בפפאלץ ובבאדן, שהביאו לאיסור העיתון עצמו (ב- 19 במאי 1849). כתב-היד של ההמשך הזה לא נמצא בעיזבונו של מרכס.

¹ החיבור "עבודה שכירה והון" מבוסס על הרצאות שקרא מרכס באגודת הפועלים הגרמנית בבריסל במחצית השנייה של דצמבר 1847. נשמר כתב היד "שכר העבודה" שהועתק ביד י. וודמייר והזהה כמעט במלואו לטקסט שפורסם ב- "Neue Rheinische Zeitung". בתחילת 1848 ניסה מרכס לפרסם את החיבור בבריסל. אך הפרסום הופסק עקב גירושו של מרכס מבבלגיה. החיבור פורסם לראשונה בצורה של מאמרי מערכת ב- "Neue Rheinische Zeitung". בתחילת אפריל 1849 תחת השם "עבודה שכירה והון". פרסום המאמרים הופסק עקב יציאתו הזמנית של מרכס מהעיר קלן, ואח"כ עקב החרפת המצב הפוליטי בגרמניה וסגירתו של ה- "Neue Rheinische Zeitung". כבר הפרסום הראשון של עבודה זו סייע להפצת רעיונות הסוציאליזם המדעי בקרב פועלי גרמניה. כך, על פי החלטת הוועד של ברית פועלי קלן, הומלץ לקיים דיון במאמרים אלה של מרכס באגודות הפועלים של קלן ושל ערים אחרות. אחרי סגירתה של ה- "Neue Rheinische Zeitung" רצה מרכס להוציא את החיבור לאור בחוברת נפרדת, אך הדבר לא עלה בידו. מהדורה נפרדת ראשונה הייתה בברסלב ב- 1880, ללא השתתפותו של מרכס. המהדורה השנייה הייתה אף היא שם בשנת 1881. בהשתתפותו של אנגלס, ועם הקדמה קצרה מפרי עטו, יצאה המהדורה של שנת 1884 בהוטינגן – ציריך. התרגום הראשון לרוסית יצא לאור ב- 1883 בגינבה.

ב- 1891, יצאה בעריכתו של אנגלס מהדורה חדשה המיועדת להפצה בקרב הפועלים. אנגלס הכניס כמה שינויים ותוספות לטקסט של מהדורה זו, על מנת להתאים את הרצאת הדברים להתפתחות תורתו הכלכלית של מרכס במשך השנים. כפי שציין ואנגלס עצמו בהקדמה למהדורה, השינויים נוגעים לנקודה אחת ויחידה, והיא: בניסוח של 1849 מוכר הפועל לבעל ההון את עבודתו, ואילו בנוסח הנוכחי את כוח-עבודתו. ובהמשך נימק אנגלס את הצורך בשינוי זה. הטקסט שפורסם בכל המהדורות נותר ללא סיוס, והשלמה חלקית שלו נמצאת בכתב היד של מרכס הנושא את השם "שכר-העבודה", והמשויך לדצמבר 1847.

² עיתון הריין החדש ("Neue Rheinische Zeitung") הופיע מה- 1 ביוני 1848 עד ה- 19 במאי 1849 בקלן. עורכו הראשי היה מרכס

"עבודה שכירה והון" הופיע בכמה מהדורות כתדפיס מיוחד בצורת חוברת, בפעם האחרונה בשנת 1884, בהוטינגן-ציריך, בדפוס הקואופרטיבי השווייצרי. עד עכשיו הכילו התדפיסים הללו את הנוסח המדויק של המקור. אך את התדפיס החדש שלפנינו אומרים להפיץ ככתב-תעמולה ב-10.000 עותקים, לפחות, ובהכרח עלתה השאלה בלבי, אם בנסיבות הללו היה מרכז מסכים למסירת הנוסח הראשון כמות שהוא.

בשנות הארבעים עדיין לא השלים מרכז את ביקורתו על הכלכלה המדינית. הדבר נעשה רק בסוף שנות החמישים. כתביו, שהופיעו לפני המחברת הראשונה של "לביקורת הכלכלה המדינית" (בשנת 1859), שונים אפוא בכמה נקודות מאותם שחיבר משנת 1859 ואילך, ויש בהם ביטויים ופסוקים שלמים, אשר מבחינת הכתבים האחרונים הם צריכים להיראות עקומים ואף לא-נכונים. אך מאליו יובן, כי במהדורות רגילות המיועדות לציבור הרחב, יש מקום להשקפה הקודמת הזאת, שגם היא כלולה בהתפתחותו הרוחנית של המחבר, וכי אין לערער על זכותם של המחבר ושל הציבור להדפסת הכתבים הראשונים הללו בלי שום שינויים. ומעולם לא עלתה על דעתי לשנות בהם אפילו מלה אחת.

לא כן בשעה שהמהדורה החדשה מיועדת רובה ככולה לתעמולה בין פועלים. כאן היה מרכז ודאי מתאים את הרצאתו הישנה, משנת 1849, להשקפתו החדשה. ובטוחני, כי הנני עושה כרצוני, בשעה שאני מוסיף בשביל ההוצאה הזאת שינויים ותוספות מועטים הדרושים להשגת תכלית זו בכל הנקודות המהותיות. לכן אומר אני לקורא מראש: חוברת זו אינה כפי שכתבה מרכז בשנת 1849, אלא, בקירוב, כפי שהיה כותבה בשנת 1891. ולא זו בלבד, אלא שהנוסח המקורי נפוץ בעותקים כה מרובים, שדי בכך, עד שאוכל לאחר-זמן לחזור ולהדפיסו בלי שינויים בהוצאה הכוללת.

השינויים מצדי סובבים כולם על נקודה אחת. לפי המקור מוכר הפועל לקפיטליסט, תמורת שכר-העבודה, את *עבודתו*; לפי הנוסח של עכשיו - את *כוח-עבודתו*. ועל שינוי זה חייב אני ליתן הסבר. הסבר לפועלים, כדי שיראה כי אין כאן דקדוקי-עניות במלים בלבד, אלא זוהי אחת הנקודות החשובות ביותר בכלכלה המדינית כולה. והסבר לבורגנים, כדי שיווכחו לדעת, באיזה שיעור עצום עדיפים הפועלים הבורים, אשר להם אפשר להסביר בנקל את הפרשיות הכלכליות הקשות ביותר, מן "המשכילים" השחצנים שלנו, אשר בפניהם מוסיפות השאלות הללו להיות חתומות כל ימי חייהם.

הכלכלה המדינית הקלאסית³ קיבלה מן הפרקסיס של התעשייה את השקפתו השגורה של התעשיין, כאילו הוא קונה את *העבודה* של פועליו ומשלם בעבורה. את השימוש העסקי של התעשיין, את הפנקסנות, את חישוב המחירים הלמה השקפה זו במידה המניחה את הדעת. בכלכלה המדינית אשר אליה העתיקו אותה בתמימות, היא הביאה לידי טעויות וסיבוכים מוזרים מאוד.

הכלכלה המדינית מוצאת לפנייה את העובדה, שמחירי כל הסחורות משתנים בלי הרף, ובתוכם גם מחיר הסחורה המכונה בפיה "עבודה"; שהם עולים ויורדים מפני נסיבות מרובות ושונות, אשר לעתים קרובות אינן קשורות כלל בעשיית הסחורה עצמה ולכן דומה הדבר, שהמחירים נקבעים בכלל על-ידי מקרה בעלמא. משהופיעה הכלכלה המדינית בתורת מדע⁴, היה אחד מראשוני תפקידיה לבקש את החוק, שהסתתר מאחורי המקרה הזה, השולט, כביכול, במחירי הסחורות, ושלמעשה הוא-הוא השולט על המקרה הזה גופו. בתוך מחירי-הסחורות, הנעים ונדים בלי הפסק, פעם למעלה ופעם למטה, היא ביקשה נקודת-מרכז מוצקה, אשר מסביבה מתחוללות כל התנועות והתנודות הללו. בקיצור: היא פתחה במחירי הסחורות, כדי לבקש בתורת חוק המסדיר אותם, את *ערך* הסחורות, שבו טמון ההסבר לכל תנודות המחירים, ושעליו, בסופו של דבר, צריך לצמצם ולהעמיד את כולן.

והנה מצאה הכלכלה המדינית הקלאסית, כי ערכה של סחורה נקבע על-ידי העבודה המשוקעת בה, הדרושה לייצורה. הסבר זה הניח את דעתה. וגם אנו יכולים להסתפק בכך לפי שעה. רק כדי למנוע טעויות אעיר, שהיום נעשה הסבר זה בלתי-מספיק בהחלט. מרכז היה הראשון, שניתח בדרך יסודית את תכונתה של העבודה ליצור ערך, ומצא שלא כל עבודה, הדרושה לכאורה או גם באמת לייצור סחורה, מוסיפה לה לסחורה זו בכל הנסיבות כמות-ערך, המתאימה לכמות-העבודה שנבלעה בה. לפיכך, באמרנו היום בלשון קצרה, בעקבות כלכלנים כמו ריקרדו, כי ערכה של סחורה נקבע על-ידי העבודה ההכרחית לייצורה, הרי אגב כך מניחים אנו תמיד את הסייגים שקבע מרכז. בכך די במקום זה, השאר נאמר אצל מרכז בספרו "לביקורת הכלכלה המדינית", משנת 1859, ובכרך הראשון של "הקפיטל".

אך משהשתמשו הכלכלנים בהגדרת-ערך זו לגבי הסחורה "עבודה", שוב נקלעו מסתירה לסתירה. כיצד נקבע ערכה של "עבודה"? על-ידי העבודה ההכרחית המשוקעת בתוכה. אבל כמה עבודה משוקעת בעבודתו של עובד אחד במשך יום, שבוע, חודש, שנה? עבודה של יום, של שבוע, של חודש, של שנה. אם העבודה היא מידת כל הערכים, אין אנו יכולים, אפוא, להביע את "ערך העבודה" אלא בעבודה בלבד. אך אם אין אנו יודעים על ערכה של שעת-עבודה אחת אלא שהוא שווה לשעת-עבודה אחת, הרי אין אנו יודעים עליו ולא כלום. בכך, לא קרבנו אפוא, אפילו כמלוא הנימה אל תכליתנו; במשך כל הזמן הננו חוזרים חלילה.

³ "...בכלכלה מדינית קלאסית", כותב מרכז ב "קפיטל", "מתכוון אני לכל הכלכלה המדינית, מימיו של פטי ואילך, החוקרת את הצירוף הפנימי של יחסי-הייצור הבורגניים..." (קארל מרכז, "הקפיטל", כרך ראשון, פרשה א', פרק 1, הערה 32 [מהדורה עברית, ס. פ., עמ' 66-67]). הנציגים המובהקים של תורת-הכלכלה הקלאסית באנגליה הם א. סמית ור. ריקרדו.

⁴ "אם גם צמחה ועלתה הכלכלה המדינית במוחותיהם של גאונים בסוף המאה ה-17 בקירוב, הרי במובנה המצומצם, בניסוחה החיובי על-ידי הפיזיקרטים ואדם סמית, ילידת המאה ה-18 היא בעיקרה..." (פ. אנגלס, "הפיכת המדע בידי מר אויגן דיהרינג" [עברית, ס. פ., מהדורת 1943, עמוד 185]).

הכלכלה הקלאסית ניסתה, אפוא, ללכת בדרך אחרת; היא אמרה: ערכה של סחורה שווה להוצאות ייצורה. אבל מהן הוצאות-הייצור של העבודה? כדי לענות על שאלה זו נאלצו הכלכלנים לעקם במקצת את מידת-הדמיון. תחת לבחון את הוצאות-הייצור של העבודה גופה אשר לדאבונו אין להן שיעור, הריהם חוקרים מהן הן הוצאות הייצור של העובד. והללו יש להן שיעור. הן משתנות לפי הזמן ולפי הנסיבות, אבל במצב חברתי מסוים, במקום מסוים, בענף-ייצור מסוים גם אלה הן מסוימות, על כל פנים, בתוך גבולות צרים למדי. חיים אנו היום תחת שלטון הייצור הקפיטליסטי, כשמעמד גדול, וגדל-והולך בלי הרף, של האוכלוסייה אינו יכול להתקיים אלא אם כן הוא עובד-בשכר למען הבעלים של אמצעי-הייצור - של המכשירים, המכונות, חומרי-הגלם, אמצעי-המחיה. על בסיס אופן-ייצור זה עולות הוצאות-הייצור של העובד לאותו סכום של צרכי-מחיה - או למחירם בממון - הדרוש בממוצע, כדי לעשות את העובד כשיר לעבודה, כדי לקיימו בכושר-עבודתו וכדי להחליפו בעובד אחר, לכשיסתלק מחמת זקנה, מחלה או מוות, כלומר, כדי להמשיך קיומו של מעמד הפועלים בשיעור הדרוש. נניח, כי המחיר הממוני של צרכי-מחיה אלה הוא בממוצע שלושה מארק ליום.

העובד שלנו מקבל, אפוא, שכר של שלושה מארק ליום מידי בעל ההון המעסיק אותו. בשכר זה מטיל עליו הקפיטליסט עבודה, נאמר, במשך שתיים עשרה שעות ביום. וזהו בערך, חישובו של בעל-ההון: נניח, שעל העובד שלנו - שהוא מסגר מכונות - לעשות חלק של מכונה שהוא מסיימו במשך יום אחד. מחירו של חומר-הגלם לכך - ברזל ופליו, בצורה מעובדת לפי הצורך - הוא, נאמר, 20 מארק. צריכת הפחמים למכונת-הקיטור, הבלאי של מכונת-קיטור זו, של המחרטה ושל שאר המכשירים, אשר בהם עובד העובד שלנו, יעלה כשהן מחושבות ליום אחד ולחלקו של עובד זה, לערך של מארק אחד. שכר-העבודה הוא, לפי מה שהנחנו 3 מארק. הכל יחד עולה בשביל חלק-המכונה שלנו ל- 24 מארק. אבל בעל-ההון מעלה בחישובו כי בממוצע הוא מקבל מלקוחותיו בעבור חלק זה מחיר של 27 מארק, כלומר 3 מארק עודפים על ההוצאות שהוציא.

מניין באים 3 מארק אלה שנוטל לעצמו בעל-ההון? הכלכלה הקלאסית טוענת, כי הסחורות נמכרות, בממוצע, לפי ערכיהן, כלומר: במחירים המתאימים לכמות העבודה ההכרחית המשוקעות בסחורות הללו. המחיר הממוצע לחלק-המכונה שלנו - 27 מארק - שווה לפיכך לערכה כלומר לעבודה המשוקעת בה. אבל 21 מארק מה- 27 מארק הללו היו ערכים קיימים כבר לפני שמסגר-המכונות שלנו החל בעבודתו. 20 מארק היו משוקעים בחומר-גלם, מארק אחד היה משוקע בפחמים, שנשרפו בשעת העבודה, ובמכונות ובמכשירים, שבהם השתמשו בעבודה ואשר כושר-פעילותם נפחת בשיעור-ערך זה. נותרים עוד ששה מארק, שנוספו לערכו של חומר-הגלם. אבל, לפי הנחתם של הכלכלנים שלנו גופם, אין ששת המארקים הללו יכולים לבוא אלא מן העבודה שהעובד שלנו הוסיף לחומר-הגלם. לפיכך יצרה עבודתו במשך שתיים-עשרה שעות ערך חדש בסך ששה מארק. משמע, ערך עבודתו במשך שתיים-עשרה שעות היה שווה ששה מארקים. ובכך היינו מגלים, אפוא, סוף-סוף, מהו "ערך-העבודה".

"לאט לך! - קורא מסגר-המכונות שלנו. "ששה מארקים? אבל קיבלתי רק שלושה מארקים! בעל-ההון שלי נשבע בנקיטת-חפץ, שערך-העבודה שאני עובד במשך שתיים-עשרה שעות עולה רק לשלושה מארקים, וכשאני תובע ששה הרי הוא צוחק בפני. הייתכן?"

אם לפני-כן סובבנו בעניין ערך-העבודה שלנו במעגל שאין מוצא הימנו, הרי עכשיו תפוסים אנו ביתר שאת בתוך סתירה שאין לה פתרון. ביקשנו את ערך העבודה ומצאנו יותר מכפי צרכנו. בשביל העובד ערכה של עבודת שתיים-עשרה שעות הוא שלושה מארקים, בשביל בעל-ההון הוא ששה מארקים, אשר שלושה מהם הוא נותן לעובד בשכרו, ושלושה משלשל לכיסו בשביל עצמו. הרי שלעבודה יש, לכאורה, לא ערך אחד, אלא שניים, ושניהם נבדלים מאוד זה מזה!

הסתירה נעשית תפלה פי-כמה, אם את הערכים הבאים לידי ביטוי בממון נעמיד על זמן-עבודה. בשתיים-עשרה שעות העבודה נוצר ערך חדש של ששה מארקים. הרי בשש שעות שלושה מארקים - הסכום שהעובד מקבלו בשכר-עבודת שתיים-עשרה שעות. תמורת עבודה של שתיים-עשרה שעות מקבל, אפוא, העובד בתורת שווה-ערך את התוצרת של שש שעות-עבודה. משמע, שלעבודה יש שני ערכים, אשר האחד מהם גדול כפליים מן האחר, שאם לא כן, הרי שתיים-עשרה שעות שוות לשש! אם כך ואם כך התוצאה היא שטות מוחלטת.

יכולים אנו להתהפך ולהתגלגל ככל אשר נרצה, מן הסתירה הזאת לא נימלט כל זמן שנדבר על מיקח-וממכר של עבודה ועל ערכה של העבודה. ואכן, זה היה גם סופם של הכלכלנים. הנצר האחרון של הכלכלה הקלאסית, האסכולה של ריקרדו, כשלה בעיקר משום חוסר פתרון לסתירה הזאת. הכלכלה הקלאסית נתקעה במיצר. והאיש שמצא מוצא מן המיצר הזה היה קארל מרקס.

מה שנראה בעיני הכלכלנים כהוצאות הייצור "של העבודה" היו הוצאות הייצור לא של העבודה, אלא של העובד החי עצמו. ומה שעובד זה מכר לבעל-ההון הייתה לא עבודתו. "משהתחילה עבודתו ממש", אומר מרקס, "שוב פסקה זו מלהיות שלו, וממילא אינו יכול עוד למכרה"⁵. לכל היותר יכול הוא, אפוא, למכור את עבודתו שלעתיד לבוא, כלומר לקבל על עצמו את ההתחייבות למלא עבודה מסוימת בזמן מסוים. אבל בכך איננו מוכר עבודה (שהרי לפני-כן היא צריכה להיות עשויה), אלא מעמיד לרשותו של בעל-ההון, כנגד תשלום מסוים, את כוח-עבודתו למשך זמן מסוים (בשכר יומי) או בשביל תפוקת-עבודה מסוימת (בשכר קבלי לפי יחידות): הוא משכיר לו, או מוכר לו את כוח-עבודתו. אבל כוח-עבודה זה מעורה באישיותו ואינו ניתן להיתלש ממנה. הוצאות-הייצור של כוח-העבודה מזדהות לפיכך עם הוצאות-הייצור של העובד; מה שהכלכלנים היו מכנים בשם הוצאות-הייצור של העבודה הנו בעצם

⁵ ק. מרקס הקפיטלי, כרך ראשון, פרק 17 [ס. פ., עמוד 440].

הוצאות-הייצור של העובד, וממילא - של כוח-העבודה. וכך יכולים אנו לחזור מהוצאות-הייצור של כוח-העבודה גם אל ערכו של כוח-העבודה ולקבוע את כמות-העבודה ההכרחית מבחינה חברתית, הדרושה כדי ליצור כוח-עבודה מאיכות מסוימת, כדרך שעשה מרכס בפרשה על המיקח וממכר של כוח-העבודה ("הקפיטל", כרך א', פרק 4 סעיף 3).

אך מה נעשה לאחר שהעובד מכר לבעל-ההון את כוח-עבודתו, כלומר לאחר שהעמידו לרשותו, כנגד שכר שהוסכם מראש, שכר יומי או בקבלנות? הקפיטליסט מוביל את העובד אל הסדנא או אל בית-החרושת שלו, שבו מצויים כל הכלים הדרושים לעבודה, חומרי-גלם, חומרי-עזר (פחמים, צבעים וכו'), מכשירים, מכונות. כאן מתחיל העובד לטרוח. נניח, ששכרו הוא, כלעיל, 3 מארקים ליום, ולא איכפת, אם הוא משתכר אותו בשכר יומי או בשכר קבלני לפי יחידות. וכן נניח גם כאן, כי בשתי-עשרה שעות מוסיף העובד לחומרי-הגלם שנצרכו בעבודתו ערך חדש של ששה מארקים, וכי בעל-ההון מממש את הערך החדש הזה במכרו את התוצרת העשויה. הוא נותן מזה לעובד את 3 המארקים שלו ואת שאר 3 המארקים הוא שומר לעצמו. ועתה, אם במשך שתיים עשרה שעות יוצר העובד ערך של 6 מארקים, הריהו יוצר בשש שעות ערך של 3 מארקים. הוא החזיר, אפוא, לבעל-ההון את שווה-ערכם של 3 המארקים, שניתנו לו בשכר-עבודתו, כבר לאחר שעבד בשבילו שש שעות. לאחר שש שעות-עבודה נקיים הם זה מזה, איש מהם אינו חייב למשנהו אפילו פרוטה אחת.

"לאט לך!" - קורא עכשיו בעל-ההון. - "אני שכרתי את העובד למשך יום תמים, למשך שתיים-עשרה שעות. אבל שש שעות אינן אלא מחצית היום. לכן המשך-נא לטרוח עד תום שש השעות האחרות, - רק אז נהיה נקיים זה מזה!" ואמנם, על העובד להיכנע לחוזה, שקיבל על עצמו "מרצונו", ולפיו התחייב לעבוד שתיים-עשרה שעות תמימות בעבור תוצרת-עבודה העולה רק שש שעות-עבודה.

הוא הדין גם בשכר קבלני, לפי יחידות. נניח שהעובד שלנו עושה במשך שתיים-עשרה השעות שתיים-עשרה יחידות של סחורות. כל אחת מהן עולה בחומרי-גלם ובלאי בסך 2 מארקים ונמכרת במחיר 2.5 מארקים. לפי התנאים דלעיל ייתן בעל-ההון לעובד רבע מארק לכל יחידה; לשתיים-עשרה יחידות זה עולה ל- 3 מארקים וכדי להשתכר סכום זה דרושות לעובד שתיים-עשרה שעות. בעל-ההון מקבל במחיר שתיים-עשרה היחידות 30 מארק; טול מזה 24 מארק חומרי-גלם ובלאי ונותרים 6 מארקים, ומזה הוא נותן 3 מארקים שכר-עבודה ו- 3 מארקים נוטל לעצמו. בדיוק כמו לעיל. גם כאן עובד הפועל שש שעות לעצמו, כלומר להחלפת שכרו (מחצית השעה בכל אחת משתיים-עשרה השעות), ושש שעות לבעל-ההון.

הקושי, אשר בו נכשלו טובי הכלכלנים, כל זמן שנטלו כנקודת-מוצא את ערכה של "העבודה", מתבטל משעה שאנו נוטלים תחת זאת את כוח-העבודה. בחברה הקפיטליסטית שלנו כוח-העבודה הוא סחורה, סחורה ככל שאר הסחורות, ובכל זאת מיוחדת במינה. דהיינו יש לה תכונה מיוחדת, כוח לייצור-ערכים, כוח להיות מקור של ערך, ובטיפול הראוי - גם מקור של יתר ערך, משיש לה לעצמה. במצב הייצור הקיים לא זו בלבד שכוח-העבודה של האדם מייצר ביום אחד ערך גדול יותר מערכו-שלו או מהוצאותיו; עם כל תגלית מדעית חדשה, עם כל המצאה טכנית חדשה, ילך-ויגדל עודף זה של תוצרתו היומית של כוח-העבודה מעל להוצאותיו היומיות, יקצר, אפוא, אותו חלק של יום-העבודה, אשר בו מפיק העובד את תחליף שכרו היומי, ומאידך גיסא יאריך, אפוא, אותו חלק של יום העבודה שבו הוא מוכרח ליתן את עבודתו לבעל-ההון מינס, בלי שיקבל בעבורה תשלום כלשהו.

וזהו כיום המשטר הכלכלי של כל החברה שלנו: מעמד-הפועלים הוא לבדו המייצר את כל הסחורות. כי ערך אינו אלא ביטוי אחר לעבודה, אותו ביטוי, אשר בו מציינים היום, בחברה הקפיטליסטית שלנו את כמות העבודה ההכרחית מבחינה חברתית המשוקעת בסחורה מסוימת. אבל ערכים אלה שהעובדים מייצרים אותם, אינם רכושם של העובדים. הם רכוש הבעלים של חומרי-הגלם, המכונות, המכשירים והאמצעים למתן-מפרעות, שבעזרתם יכולים הבעלים הללו לקנות את כוח-העבודה של מעמד הפועלים. משמע, מכל כמות התוצרת, שמעמד הפועלים מייצר, הוא חוזר-ומקבל לעצמו רק חלק אחד. ועם כל המצאה, עם כל תגלית, גדל והולך, כפי שראינו החלק האחר, אשר מעמד בעלי-ההון מניחו לעצמו, ולכל היותר עליו להפריש חלק ממנו גם למעמד של בעלי-הקרקעות, ואלו החלק הניתן למעמד הפועלים עולה (כשהוא מחושב לכל נפש) רק לאט לאט ובמידה מועטת, או גם אינו עולה כלל, ובנסיבות מסוימות עלול גם לרדת.

אך ההמצאות והתגליות הללה הדוחקות זו את זו במהירות הולכת וגדלה, פוריות זו של עבודת-האדם, המתרבה מיום ליום בשיעור שלא היה דוגמתו, הן המביאות בסופו של דבר לידי התנגשות, אשר בה מוכרח להיהרס כל המשק הקפיטליסטי של עכשיו. מצד אחד עושר עד אין גבול ועודף תוצרים, אשר הלקוחות אינם יכולים להתגבר עליו. מצד שני ההמון העצום של החברה, שנהפך לפרולטריון, לפועלים שכירים, ודווקא משום כך אינו יכול לנכס לעצמו אותו עודף של תוצרים. פילוגה של החברה למעמד קטן עשיר יותר מדי, ולמעמד גדול של עובדים שכירים מחוסרי רכוש, הוא המביא לידי כך, שהחברה נחנקת בשפע שלה גופא, בשעה שהרוב הגדול של בניה כמעט שאינם מוגנים מפני המצוקה הקיצונית ביותר ואף שרויים בתוכה. בכל יום נעשה מצב זה מחוסר-טעם יותר - ומיותר יותר. הכרח הוא לסלקו, אפשר לסלקו. ייתכן ויתכן משטר חברתי חדש, אשר בו ונעלמו הבדלי המעמדות של עכשיו, ואשר בו - אולי, אחרי זמן-מעבר קצר של חיי-דוחק במקצת, אך מכל מקום מועיל מאוד מבחינה מוסרית, - ינוצלו וישוכללו באופן תכניתי ובחובת-עבודה שווה, כוחות-הייצור, העצומים כבר עכשיו, של כל בני החברה; על-ידי כך גם יועמדו לרשות-הכלל, במידה שווה ובשפע גדל והולך, האמצעים לחיים, להנאת-החיים, לפיתוחם ושימושם של כל כישרונות הגוף והרוח. ועדות להחלטתם הגוברת יותר-ויותר של הפועלים להילחם למשטר החברתי החדש ישמש, משני עברי האוקיינוס, יום האחד במאי של מחר והראשון

בשבוע, יום השלושה במאי.⁶

לונדון, 30 באפריל, שנת 1891
פרידריך אנגלס

נכתב בידי פ. אנגלס בשביל ההוצאה המיוחדת של החיבור מאת ק. מרכס "עבודה שכירה והון",
שהופיע בברלין, 1891.

עבודה שכירה והון

I

מצדדים שונים הוכיחו אותנו, על שלא תיארו את היחסים הכלכליים המהווים את הבסיס החומרי של המאבק המעמדי והמלחמות הלאומיות כיום הזה. באופן שיטתי נגענו ביחסים הללו רק במקום שעלו-ונזדקרו במישרין מתוך ההתנגשויות המדיניות.

בדין היה לעקוב, קודם-כל, אחרי המאבק המעמדי במהלך ההיסטוריה היומיומית ולהוכיח באופן אמפירי [עובדתי], על-פי החומר ההיסטורי המצוי והמתחדש בכל יום, כי עם שיעבודו של מעמד הפועלים אשר עשה את פברואר ואת מרץ⁷, נוצחו גם יריביו - הרפובליקנים-הבורגניים בצרפת, ומעמדות הבורגנית והאיכרות שנלחמו נגד האבסולוטיזם הפיאודאלי בכל יבשת אירופה; כי ניצחונה של "הרפובליקה ההוגנת" בצרפת היה בו בזמן תבוסה לכל האומות, אשר השיבו על המהפכה של פברואר במלחמות-עצמאית מלאות גבורה; ולבסוף, כי עם הניצחון על הפועלים המהפכנים חזרה אירופה אל עבודתה הכפולה, אל עבודתה האנגלית-רוסית. מלחמת-יוני בפריס, נפילתה של וינה, הטריגיקומדיה של נובמבר 1848 בברלין, מאמצייה הנואשים של פולין, של איטליה ושל הונגריה, הרעבתה של אירלנד - אלה היו הפרשיות הראשיות, אשר בהן נסתכם המאבק המעמדי בין הבורגנית ובין מעמד-הפועלים, ואשר על-פיהן הוכחנו, שכל התקוממות מהפכנית, ואפילו תהא לכאורה תכליתה רחוקה ביותר מהמאבק המעמדי, מוכרחה, עד לניצחונו של מעמד-הפועלים המהפכני, להיכשל; שכל רפורמה חברתית לא תצא, בהכרח, מגדר אוטופיה כל עוד המהפכה הפרולטרית ומהפכת-הנגד הפיאודאלית לא יתמודדו בנשקן במלחמת-עולם. בתיאורנו, כמו גם במציאות, היו בלגיה ושווייץ תמונות טיפוסיות, טריגיקומיות וקריקטוריות בחזיון ההיסטורי הגדול: האחת מדינת-המופת של המלוכה הבורגנית, והשנייה מדינת-המופת של הרפובליקה הבורגנית, ושתייהן מדינות המדמות, שאינן תלויות במאבק המעמדי, כשם שאינן תלויות במהפכה האירופית.

עכשיו, לאחר שבשנת 1848 ראו קוראינו את המאבק המעמדי כשהוא מתפתח בצורות מדיניות ענקיות, הגיעה השעה לעמוד ביתר פירוט על היחסים הכלכליים עצמם, אשר עליהם מיוסדים קיומה של הבורגנית ושלטונה המעמדי, כמו גם עבודתם של הפועלים.

בשלוש פרשיות גדולות נתאר: 1. את יחסיה של העבודה השכירה להון, את עבודת הפועל, את שלטון בעל-ההון; 2. את כיליונם הבלתי-נמנע, בתנאי השיטה הקיימת, של מעמדות הבורגניים הבינוניים ושל מה שמכנים מעמד האיכרים; 3. את שיעבודם המסחרי ואת ניצולם של המעמדות הבורגניים בלאומים השונים של אירופה על-ידי אנגליה, זה העריץ שבשוק העולמי.

ננסה לתאר בדרך פשוטה ועממית ככל האפשר, בלי לדרוש גם ידיעת המושגים היסודיים ביותר של הכלכלה המדינית. רוצים אנו, שהפועלים יבינו אותנו. ומלבד זאת שוררים בגרמניה בורות וערוב מושגים מופלאים עד-מאוד בעניין היחסים הכלכליים הפשוטים ביותר, החל מן המגינים המוסמכים של המצב הקיים ועד לבעלי-המופת הסוציאליסטיים והגאוניים המדיניים, שאין מודים בגאוניותם, שמספרם בגרמניה המפוצלת רב אפילו ממספרם של אבות-הארץ.

נפתח נא, אפוא, בשאלה הראשונה: מהו שכר-עבודה? כיצד הוא נקבע?

אילו שאלו לפועלים: "כמה שכר-עבודתכם?" כי עתה השיבו, פלוני: "אני מקבל מן הבורגני שלי מארק אחד בשכר יום-עבודה", ואלמוני: "אני מקבל 2 מארקים", וכן הלאה. לפי ענפי-העבודה השונים, אשר להם משתייכים הפועלים, הם היו נוקבים סכומי ממון שונים, שכל אחד מהם מקבל מידי הבורגני שלו בעד ביצועה של עבודה מסוימת, כגון בעד אריגתה של אמת-בד אחת או בעד סידור גיליון-דפוס. ועם כל ההבדלים שבין תשובותיהם היו כולם מסכימים בנקודה האחת: שכר-העבודה הוא סכום הממון, שבעל-ההון משלם בעד זמן-עבודה מסוים או בעד ביצוע עבודה מסוימת.

משמע, בעל-ההון קונה, לכאורה, את עבודתם בממון. בעבור הממון הם מוכרים לו את עבודתם. אך

⁶ הטרייד-יוניונים האנגלים היו חוגגים את יום הפרולטריון הבינלאומי ביום א' בשבוע שלאחר ה-1 במאי, ובשנת 1891 חל יום זה ב-3 במאי.

⁷ הכוונה היא למהפכה, שפרצה בפאריס ב-23 ו-24 בפברואר 1848, בווינה ב-13 במרץ, בברלין ב-18 במרץ.

אין זאת אלא מראית-עין בלבד. למעשה מוכרים הם לבעל-ההון בעבור הממון את כוח-העבודה שלהם. את כוח-העבודה הזה קונה בעל-ההון למשך יום, שבוע, חודש וכדומה. ולאחר שקנה אותו הרי הוא צורכו, בפקדו על הפועלים לעבוד במשך הזמן הקצוב. באותו סכום, אשר בו קנה בעל-ההון את כוח-עבודתם, למשל, ב- 2 מארקים, יכול היה לקנות גם שתי ליטראות סוכר, או איזו סחורה אחרת בכמות מסוימת. אותם 2 המארקים, אשר בהם קנה שתי ליטראות סוכר, הם המחיר של 2 ליטראות הסוכר. אותם 2 המארקים שבהם קנה שתיים-עשרה שעות של שימוש בכוח-העבודה, הם המחיר של עבודת שתיים-עשרה שעות. כוח-העבודה הוא, אפוא, סחורה, לא פחות ולא יותר מסוכר. האחת נמדדת בשעון והשנייה נשקלת במאזניים.

את סחורתם, את כוח-עבודתם, מחליפים הפועלים בסחורת בעל-ההון, בממון, וחליפין אלה נעשים לפי יחס מסוים. כך וכך ממון תמורת שימוש בכוח-עבודה במשך כך וכך זמן. בעד שתיים-עשרה שעות אריגה 2 מארקים. ו- 2 המארקים, כלום אין הם מייצגים את כל הסחורות, שאני יכול לקנות ב- 2 מארקים? ואמנם, הפועל החליף אפוא, את סחורתו, את כוח העבודה שלו בסחורות אחרות מכל המינים, והדבר נעשה לפי יחס מסוים. לפי שבעל-הבית נצן לו 2 מארקים, נתן לו כך וכך לבוש, כך וכך עצים, מאור וכיו"ד חלף יום-העבודה שלו. משמע, שני המארקים מביעים את היחס, שמתחלף בו כוח-העבודה כנגד סחורה אחרת, את ערך-החליפין של כוח-עבודתו. ערך-החליפין של אחת הסחורות, כשהוא נאמד בממון, הוא-הוא המכונה מחיר-הסחורה. שכר-העבודה אינו, אפוא, אלא כינוי מיוחד למחיר כוח-העבודה, אשר כרגיל קוראים לו מחיר-העבודה, מחיר סחורה מופלאה זה אשר אין לה כלי מלבד בשר ודם של בני-אדם.

ניקח איזה פועל בעלמא, למשל, אורג. בעל-ההון מספק לו את הנול ואת החוטים. האורג יושב לעבוד, והחוטים נהפכים לבד-פשתן. בעל-ההון מחזיק ביד ומוכר במחיר 20 מארק, למשל. כלום שכר-עבודתו של האורג הוא מנת-חלקו ביד, ב- 20 המארק, בתוצרת עבודתו? לא מניה ולא מקצתיה. האורג קיבל את שכר-עבודתו זמן רב לפני מכירת הברד, אולי זמן רב לפני סיום אריגתו. בעל-ההון משלם, אפוא, את השכר הזה לא מן הממון שהוא עתיד לפדות מן הברד, אלא מן הממון המזומן בידו. כשם שהנול והחוטים אינם תוצרתו של האורג, המקבלם מן הבורגני, ממש כך גם הסחורות, שהוא מקבל בחליפין בשכר-סחורתו, בשכר-כוח-העבודה. יתכן שהבורגני לא מצא בכלל קונה לבד שלו. ייתכן, שהוא לא הוציא מן הפדיון אפילו את שכר-העבודה ששילם. ייתכן שהוא מכר ברווח רב, ביחס לשכר-האריגה. לאורג אין שום נגיעה לכל אלה. בחלק מרכושו המצוי, מהונו, קונה בעל-ההון את כוח-עבודתו של האורג, בדיוק כשם שקנה בחלק האחר מרכושו את חומר-הגלם - את החוטים - ואת מכשיר-העבודה - את הנול. לאחר שקנה את הקניות הללו, ולקניות אלו שייך גם כוח-העבודה הנדרש לייצור הברד, הריהו מייצר רק בחומרי-הגלם ובמכשירי-העבודה אשר הם קניינו. ודאי, עם האחרונים נמנה, אמנם, גם ידידו האורג, שאין לו חלק בתוצרת, או במחיר-התוצרת, ממש כשם שלנול אין חלק בכל אלה.

אמור מעתה, שכר-העבודה הוא לא חלקו של הפועל בסחורה שהוא מייצר. שכר-העבודה הוא החלק מן הסחורה, שהייתה כבר קודם לכן, אשר בו בעל-ההון קונה לעצמו כמות מסוימת של כוח-עבודה פרודוקטיבי.

כוח-העבודה הוא, אפוא, מין-סחורה, אשר בעליה, העובד השכיר, מוכרה לבעל-ההון. משום מה הוא מוכרה? כדי לחיות.

אבל פעילותו של כוח-העבודה, היינו העבודה, היא פעילות-חיי של העובד עצמה היא הגילוי של חיינו שלו. ואת פעילות-חיינו זו הוא מוכר לזולתו כדי להבטיח לעצמו את אמצעי-המחיה הדרושים לו. משמע, פעילות-חיינו אינה בשבילו אלא אמצעי שיוכל להתקיים. הוא עובד כדי שיוכל לחיות. הוא עצמו אינו מעלה את עבודתו בחשבון חיינו, אדרבא, היא קורבן חיינו. סחורה היא, שהוא מכרה לזר. ולכן, תוצרת פעילותו אינה גם תכלית פעילותו. בשביל עצמו מייצר הוא לא את המשי, שהוא אורג, לא את הזהב שהוא כורה מן המכרה בהרים, לא את הארמון, שהוא בונה. הדבר שהוא מייצר לעצמו הוא שכר-העבודה; והמשי, הזהב, הארמון, נהפכים בשבילו לכמות מסוימת של אמצעי-מחיה, אולי לחולצת-כותנה, למטבע-נחושת ולדירה במרתף. והפועל אשר במשך שתיים-עשרה שעות הוא אורג, טווה, קודה, חורט, בונה, גורף, מכתת-אבנים, מכתף וכיו"ד - כלום שתיים-עשרה שעות אלו של אריגה, טוויה, קדיחה, חריטה, בניה, גריפה, כיתות נחשבות בשבילו כגילוי-חיינו, כחיים? להיפך. החיים מתחילים בשבילו רק משעה שפוסקת פעילותו זו, רק ליד השולחן, על ספסל הפונדק, במיטה. ואלו לשתיים-עשרה שעות-העבודה אין בעיניו שום טעם בתורת אריגה, טוויה, קדיחה וכיו"ד, אלא בתורת השתכרות המביאות אל השולחן, אל ספסל הפונדק, אל המיטה. אילו היה תולע-משי טווה את חוטינו כדי שיוכל להתקיים בתורת זחל, כי עתה היה פועל-שכיר ממש. לא תמיד היה כוח העבודה סחורה. לא תמיד הייתה העבודה עבודה שכירה, כלומר: עבודה-חופשית. העבד לא מכר את עבודתו לאדוני-העבדים, כשם שהשור אינו מוכר לאיכר את מפעלותיו. העבד, וכוח-עבודתו עמו, מכור לבעלים לצמיתות. הוא סחורה העשויה לעבור מידי בעלים אחד לידי בעלים אחר. הוא עצמו סחורה, ואילו כוח-העבודה אינו הסחורה שלו. הצמית מוכר רק חלק מכוח-עבודתו. לא הוא נוטל שכר מבעל הקרקע: אדרבא, בעלי-הקרקע נוטלים ממנו מס.

הצמית שייך לקרקע ונושא פירות לאדוני הקרקע. ואילו הפועל החופשי הוא-עצמו מוכר את עצמו היינו - בשיעוריו. מדי יום ביומו הוא מוכר בפומבי 8, 10, 12, 15 שעות מחיינו לכל המרבה במחיר, לבעלים של חומרי-הגלם, של מכשירי-העבודה של אמצעי המחיה, כלומר: לקפיטליסט. הפועל אינו שייך לשום בעלים, ואף לא לקרקע; אבל 8, 10, 12, 15 שעות מחיינו בכל יום הן קניינו של כל מי שקנה אותן. ככל שיעלה על דעתו של הפועל, הריהו עוזב את בעל-ההון אשר לו השכיר את עצמו, ובעל-ההון מפתרו בכל שעה שירצה, אם אינו מפיק רווח בכלל, או רווח בשיעור שקיווה לו. אבל הפועל, שמכירת כוח-

העבודה היא מקור יחיד של פרנסתו, אינו יכול לעזוב את כל מעמד-הקונים, כלומר את מעמד בעלי-ההון, בלי שיוותר על קיימו. הוא איננו קניינו של בעל-הון זה או אחר, אלא קניינו של מעמד-בעלי-ההון; ועם זאת עניינו הוא למצוא את האדון לעצמו, כלומר, למצוא לעצמו את הקונה במעמד הזה של בעלי-ההון. ועתה, לפני שנעמוד ביתר פירוט על היחס בין ההון לעבודה השכירה, עוד נתאר בקצרה את התנאים הכלליים ביותר, הבאים בחשבון לגבי קביעת שכר העבודה. ראינו כי שכר-העבודה הוא מחירה של סחורה מסוימת, של כוח-העבודה. משמע, החוקים הקובעים את מחירה של כל סחורה אחרת, הם הקובעים גם את שכר-העבודה. השאלה היא, אפוא: כיצד נקבע מחירה של סחורה?

II

על-ידי מה נקבע מחירה של סחורה?

על-ידי התחרות בין קונים ומוכרים, על-ידי היחס בין הביקוש להספקה, בין הדרישה להיצע. לתחרות, הקובעת את מחיר הסחורה, יש שלושה צדדים.

מוכרים שונים מציעים אותה סחורה עצמה. כל הממעיט במחיר הסחורות מאותו הטיב עצמו, מובטח לו, שיגבר על כל שאר המוכרים, וממכרו יהיה הגדול ביותר. לפיכך מתנצחים המוכרים זה עם זה על הממכר, על השוק. כל אחד מהם מבקש למכור, מבקש להרבות במכירה ככל האפשר, ואם יוכל - למכור לבדו, בלעדי שאר המוכרים. לכן מוכר כל אחד במחיר זול יותר מחברו, ובדרך זו מתהווה, אפוא, תחרות בין המוכרים, הגורמת להורדת מחיר הסחורות שהם מציעים.

אך גם בין הקונים מתהווה תחרות, והיא, מצידה, מעלה את מחיר הסחורות המוצעות. ולבסוף, מתהווה תחרות בין הקונים לבין המוכרים; אלה מבקשים לקנות בזול ככל האפשר; ואלה מבקשים למכור ביוקר ככל האפשר. תוצאת התחרות הזאת בין הקונים למוכרים תלויה בכך, כיצד מתייחסים זה אל זה שני צדדי התחרות הנ"ל, כלומר בכך, היכן חזקה יותר התחרות, במחנה הקונים או במחנה המוכרים. התעשייה שולחת לשדה-הקרב שני צבאות יריבים, אשר בתוך כל אחד מהם שוב נטוש קרב בין גדודי לבין עצמם. הצבא, אשר גדודיו ממעטים להתכתש זה עם זה הוא הגובר על הצבא האחר. נניח, כי בשוק ישנן 100 חבילות כותנות ולעומתן קונים ל-1000 חבילות כותנה. במקרה זה עולה הביקוש פי עשרה על ההספקה. התחרות בין הקונים תהיה אפוא, רבה מאוד; כל אחד מהם רוצה לתפוס חבילה, ואם אפשר - את כל מאת החבילות. דוגמה זו אינה הנחה שרירותית. בתולדות המסחר עברו עלינו תקופות של יבולים זעומים לכותנה, כשבעלי-הון אחדים, שעשו יד אחת, ביקשו לקנות לעצמם לא 100 חבילות, אלא את כל מלאי הכותנה על פני האדמה. במקרה הנדון יבקש, אפוא, כל קונה להתגבר על חברו על-ידי שיציע בעבור חבילת-הכותנה מחיר גבוה יותר בשיעור יחסי. ומוכרי הכותנה בראותם כי בצבא האויב הייתה יד גדוד אחד ברעהו, ומכירת כל מאת החבילות מובטחת בהחלט, יישמרו שלא להתקוטט ולא להזיז את מחירי הכותנה, בשעה שיריביהם מתחרים זה עם זה להפקיעם. וזוהי הסיבה שהשלוש נשתכן פתאום במחנה המוכרים. הם עומדים כאיש אחד לעומת הקונים, שולבים ידיהם בשלווה פילוסופית, ולתביעותיהם לא היה שום גבול, אילולא היו גבולות מסוימים מאוד גם להצעותיהם של הלהוטים ביותר בין הקופצים-לקנות.

אם הספקת הסחורה מועטת מן הביקוש שהיא מבוקשת, יש אפוא בין המוכרים רק תחרות מועטת, או שאין ביניהם כל תחרות כלל. וככל שקטנה תחרות זו, כן גדלה בו-ביחס התחרות שבין הקונים. וסוף דבר: עלייה רבה, פחות או יותר, במחירי הסחורות.

כידוע, שכיח יותר המקרה ההפוך, אשר גם תוצאתו הפוכה. עודף רב של ההיצע על הביקוש; תחרות נואשת בין המוכרים ומחסור בקונים; מכירת הסחורות במחירים של כלום.

אבל מה פירושן של עליית מחירים וירידתם, מה פירושם של מחיר גבוה, מחיר נמוך? גרגיר-חול הוא גבוה, כשמסתכלים בו בעד מיקרוסקופ, המגדל הוא נמוך, כשמדמים אותו להר. ואם את המחיר קובע היחס בין הביקוש וההיצע, מה קובע את היחס שבין הביקוש וההיצע?

נפנה נא אל האזרח הראשון שיזדמן לנו. היא לא יתמהמה בהרהורים אפילו רגע אחד וכאלכסנדר הגדול בשעתו יגדע סבך מטאפיסי זה בעזרת חשבון-הכפל הפשוט. אם עשיית הסחורה שאני מוכר, כך יאמר לנו, עלתה לי 100 מארק ובמכירת הסחורה אפדה, כמובן לאחר שנה, 110 מארק - הרי זה רווח הגון, אזרחי, מיושב. אם קיבלתי בחליפין 120, 130 מארק, - הרי זה רווח רב; ואילו הייתי פודה 200 מארק, כי עתה היה זה רווח עצום, יוצא מן הכלל. מה משמש, אפוא, לאזרח מידה לרווח? הוצאות הייצור של סחורתו. אם בחליפין של סחורה זו הוא מקבל חזרה סכום של סחורות אחרות, אשר עשייתן עלתה בפחות, הרי שהפסיד. אם בחליפין של סחורתו הוא מקבל חזרה סכום של סחורות אחרות, אשר עשייתן עלתה יותר, הרי שהרוויח. ואת ריבוי הרווח, או את מיעוטו מחשב הוא לפי מניין המעלות, אשר בו ערך-החליפין של סחורתו עומד למעלה או למטה מן האפס - מהוצאות-הייצור.

ראינו כיצד היחסים המשתנים בין הביקוש ובין ההיצע גורמים פעם בפעם לעליית המחירים או לירידתם, מחירים גבוהים ומחירים נמוכים לסירוגין. אם מחיר סחורה אחת עולה במידה ניכרת פחמת מיעוט ההספקות או מהמת ריבוי הביקוש למעלה מן השיעור היחסי, הרי הכרח הוא, שמחירה של סחורה אחרת יירד בו-ביחס; שהרי מחירה של סחורה אינו מביע אלא את היחס, אשר לפיהו ניתנות בה בחליפין שאר הסחורות. אם מחיר אמה של בד-משי, למשל, עלה מ-5 מארק ל-6 מארק, הרי שמחיר

הכסף ירד לעומת בד-המשי, וכן ירד לעומת בד-המשי גם מחיר כל שאר הסחורות העומדות במחירהן הישנים. כדי לקבל את הכמות הקודמת של סחורת-המשי יש ליתן בחליפין כמות גדולה יותר של אותן הסחורות. ומה תהיה תוצאת העלייה במחירה של סחורה? שפע של הונות יפנו אל ענף התעשייה המשגשג, וזרם זה של הונות אל התעשייה העדיפה יימשך, עד שגם הוא לא יביא אלא את הרווחים הרגילים, או, יתירה מזו: עד שמחמת עודף-ייצור יירד מחיר תוצריו למטה מהוצאות-הייצור. והיפך. אם מחירה של סחורה יורד למטה מהוצאות-הייצור, שוב יעזוב ההון את ייצור הסחורה הזאת. ופרט למקרה, שענף תעשייה מסוים אינו עונה לצרכי הזמן, כלומר נידון לכליה, תביא בריחת-הון זו להתמעטות הייצור של הסחורה הזאת, היינו להתמעטות הספקתה כל זמן שלא ישוב מחירה ויעלה לשיעור הוצאות-הייצור, ויתירה מזו, כל זמן שהספקתה לא תמעט מן הביקוש, היינו כל זמן שלא ישוב מחירה ויעלה למעלה מהוצאות-הייצור, שכן, המחיר-העובר-לסוחר של סחורה הוא תמיד מעל להוצאות-הייצור או מתחת להן.

ראים אנו כיצד נודד ההון, והוא יוצא ונכנס חליפות מתחום-תעשייה אחד למשנהו. המחיר הגבוה מביא לידי כניסת-הון גדלה, והמחיר הנמוך לידי יציאה גדולה, למעלה מן המידה. יכולים היינו להוכיח מבחינה אחרת, כי לא רק ההספקה, אלא גם הביקוש נקבע על-ידי הוצאות-הייצור. אך דבר זה היה מרחיקנו יותר מדי מנושאנו.

ראינו זה עתה, כיצד תנודות ההספקה והביקוש מחזירות פעם בפעם את מחירה של סחורה אל הוצאות-הייצור. אמנם, המחיר הממשי של כל סחורה הוא תמיד מעל להוצאות-הייצור או מתחת להן; אבל העלייה והירידה משלימות זו את זו אהדדי, באופן שבתוך פרק-זמן מסוים, כשמצרפים בחשבון את הגאות ואת השפל בתעשייה, נחלפות הסחורות לפי הוצאות-הייצורן, ומחירן נקבע, אפוא, על-ידי הוצאות-הייצורן.

את קביעה-המחיר הזאת על-ידי הוצאות-הייצור אין להבין לפי הוראתם של הכלכלנים. הכלכלנים אומרים, כי המחיר הממוצע של הסחורות שווה להוצאות-הייצור; זהו, לפי דבריהם, החוק. התנועה האנרכית, אשר בה העלייה יוצאת בירידה והירידה בעלייה, נראית בעיניהם כדבר שבמקרה. באותה הזכות עצמה אפשר גם לראות את התנודות בחזקת חוק ואת הקביעה על-ידי הוצאות-הייצור כדבר שבמקרה, ואמנם, כלכלנים מסוימים עשו כן. אבל רק התנודות הללו, אשר אם ניטיב להסתכל בהן, הרי הן נושאות בכנפיהן חורבנות איומים ביותר ומזעזעים כרעידות אדמה את יסודי החברה הבורגנית, התנודות הללו לבדן קובעות במהלכן את המחיר על-ידי הוצאות-הייצור. התנועה הכללית של האין-סדר הזה היא הסדר שלו. בהמשך האנרכיה התעשייתית הזאת, בתנועה הזאת החוזרת חלילה, מאזנת התחרות, כביכול, כל קיצוניות בקיצוניות-שכנגד.

אנו למדים, אפוא: מחירה של סחורה נקבע על-ידי הוצאות-הייצור באופן שהזמנים, אשר בהם מחיר הסחורה הזאת עולה מעל להוצאות-הייצור, מתאזנים בזמנים, שבהם הוא יורד מתחת להוצאות אלה וכן להפך. דבר הלמד מעניינו הוא, כי אין הכתוב מדבר בתוצרת תעשייה מסוימת, אלא בענף תעשייה שלם. והדברים אמורים, אפוא, גם לא בתעשיין היחיד, אלא במעמד התעשיינים כולו. קביעת המחיר על-ידי הוצאות-הייצור כמוה כקביעת המחיר על-ידי זמן העבודה הדרוש לעשייתה של סחורה, שכן הוצאות-הייצור מורכבות מן: 1. חומרי-גלם ובלאי של מכשירים, היינו מתוצרי תעשייה, אשר עשייתם עלתה בסכום מסוים של ימי-עבודה והם מייצגים, אפוא, זמן-עבודה מסוים; ו- 2. מעבודה במישרין, אשר הזמן הוא-הוא מידתה.

והנה, אותם החוקים הכלליים, המסדירים את מחיר הסחורות בכללותן, מסדירים, כמוכרן, גם את שכר-העבודה, את מחירה של העבודה.

שכר-העבודה יעלה ויירד חליפות, הכל לפי היחס בין הביקוש להספקה, לפי הצורה שתלבש התחרות בין קוני-העבודה, בעלי-ההון, לבין מוכרי כוח-העבודה, הפועלים. לתנודות מחירי-הסחורות בכללותם מתאימות התנודות של שכר-העבודה. אבל בתחומי התנודות הללו נקבע מחיר-העבודה על-ידי הוצאות-הייצור, על-ידי זמן-העבודה הדרוש כדי ליצור את הסחורה הזאת, את כוח-העבודה. מה הן, אפוא, הוצאות-הייצור של כוח-העבודה?

אלו הן הוצאות הדרושות, כדי לקיים את הפועל בחזקת פועל וכדי לחנכו ולהכשירו שיהיה לפועל. משמע, ככל שמועט זמן החינוך הדרוש לעבודה, כן קטנות הוצאות-הייצור של העובד, כן נמוך מחיר עבודתו, היינו, שכר-עבודתו. בענפי תעשייה אשר בהם אין כמעט שום צורך בזמן-לימוד ודי בקיומו הגופני של העובד, מצטמצמות הוצאות-הייצור הדרושות לשם יצירתו כמעט רק לסחורות הנחוצות כדי לקיימו בחיים שיש בהם יכולת-עבודה. לפיכך יהא מחיר עבודתו נקבע על-ידי מחירם של אמצעי-המחיה ההכרחיים.

אבל יש ליתן את הדעת גם על בחינה אחרת. התעשיין, המחשב את הוצאות-הייצור שלו ולפיהן את מחיר התוצרים, מביא בחשבון את בלותם של מכשירי העבודה. אם מכונה עלתה לו 1000 מארק, למשל, והיא בלה במשך 10 שנים, הריהו מעלה בכל שנה 100 מארק במחיר הסחורה, כדי שיוכל, כעבור עשר שנים, להחליף את המכונה הבלויה בחדשה. באותו אופן ממש, יש להעלות בחשבון הוצאות-הייצור של כוח-העבודה הפשוט גם את הוצאות-הרבייה המאפשרות לגזע העובדים להתרבות ולהחליף את העובדים שבלו בחדשים. את בליית הפועל מעלים, אפוא, בחשבון באותו אופן שמעלים את בליית המכונה. הוצאות-הייצור של כוח-עבודה פשוט עולות, אפוא, כדי הוצאות קיומו ורבייתו של העובד. מחירן של הוצאות הללו לקיום ולרבייה הוא שכר-העבודה. שכר-העבודה שנקבע בדרך זו, שמו המינימום של שכר-העבודה. מינימום זה של שכר-עבודה, כמו, בכלל, קביעת מחירי-הסחורות על-ידי הוצאות-הייצור, חל לא על הפרט היחיד, כי אם על המין. עובדים יחידים, מיליונים של עובדים, אינם מקבלים די צרכם

להתקיים ולהתברר; אבל שכר-העבודה של מעמד-הפועלים כולו מתאזן בתוך תנודותיו לפי מינימום זה. ועתה, לאחר שבאנו לכלל הסכם בעניין החוקים הכלליים ביותר, המסדירים את שכר-העבודה, כמו מחיר כל סחורה אחרת, יכולים אנו לעמוד ביתר פירוט על נושאנו.

III

ההון מורכב מחומרי-גלם, מכשירי-עבודה ואמצעי-מחיה מכל המינים, אשר בהם משתמשים כדי לייצר חומרי-גלם חדשים, מכשירי-עבודה חדשים ואמצעי-מחיה חדשים. כל החלקים-המרכיבים האלה של ההון הם מעשי העבודה, תוצרי-העבודה, עבודה צבורה. המשמשת אמצעי לייצור חדש, היא הון. כך אומרים הכלכלנים.

מהו עבד כושי? אדם בן הגזע השחור. ההסבר האחד אינו טוב מן השני. הכושי הוא כושי. רק ביחסים מסוימים הוא נעשה לעבד. כישור מכני לכותנה הוא מכונה לטוויית כותנה. רק ביחסים מסוימים הוא נעשה להון. כשהוא תלוש מן היחסים הללו אין הוא בתזקת הון, כשם שהזהב, כשהוא לעצמו, אינו ממון וכשם שהסוכר אינו מחיר הסוכר. בתוך הייצור פועלים בני-אדם לא רק על הטבע, אלא גם איש על רעהו. הם מייצרים רק מתוך שהם פועלים יחדיו באופן מסוים ומחליפים זה עם זה את פעילותם. כדי לייצר הם באים זה עם זה בקשרים מסוימים וביחסים מסוימים, ורק בתחומי הקשרים והיחסים החברתיים הללו מתקיימת פעילותם על הטבע, מתקיים הייצור.

לפי אופיים של אמצעי-הייצור משתנים, כמובן, היחסים החברתיים הללו, אשר בהם מתקשרים היצרנים זה עם זה, התנאים, אשר בהם הם מחליפים את פעילותם ולוקחים חלק במעשה הכולל של הייצור. עם המצאת מכשיר-מלחמה חדש, הרובה היורה באבק-שריפה, נשתנה בהכרח כל הארגון הפנימי של הצבא, נשתנו היחסים אשר בתוכם מצטרפים הפרטים לצבא ויכולים לפעול כצבא, נשתנה גם יחסם ההדדי של הצבאות השונים.

ובכן, היחסים החברתיים, שבהם הפרטים מייצרים, יחסי-הייצור החברתיים, משתנים, משטים צורה ולובשים צורה עם השתנותם ועם התפתחותם של אמצעי-הייצור החומריים, של כוחות-הייצור. יחסי-הייצור בכללותם מהווים את מה שמכנים יחסים חברתיים, את החברה, היינו חברה בדרגת-התפתחות מסוימת, היסטורית, חברה בעלת-אופי מיוחד, נבדל. החברה העתיקה, החברה הפיאודאלית, החברה הבורגנית הן כלליות כאלו של יחסי-ייצור, וכל אחת מהן גם מציינת דרגת-התפתחות מיוחדת בהיסטוריה של האנושות.

גם ההון הוא יחסי-ייצור חברתי. הריהו יחסי-ייצור בורגני, יחסי-ייצור של החברה הבורגנית. אמצעי-המחיה, מכשירי-העבודה, חומרי-הגלם, אשר מהם מורכב ההון, כלום לא נעשו ולא נצברו הללו בתנאים חברתיים נתונים, ביחסים חברתיים מסוימים? כלום אינם משמשים לייצור חדש בתנאים חברתיים נתונים, ביחסים חברתיים מסוימים? וכלום לא אופי חברתי מסוים זה - הוא הוא העושה להון את התוצרים המשמשים לייצור חדש?

ההון מורכב לא רק מאמצעי-מחיה, ממכשירי-עבודה ומחומרי-גלם, לא רק מתוצרים חומריים; במידה זו עצמה מורכב הוא גם מערכי-חליפין. כל התוצרים אשר מהם הוא מורכב, הם סחורות. ההון הוא, אפוא, לא רק סכום של תוצרים חומריים, הריהו גם סכום של סחורות, של ערכי חליפין, של גדלים חברתיים.

ההון עומד בעינו גם אם במקום צמר ניטול כותנה, במקום דגנים - אורז, במקום מסילות-ברזל - ספינות-קיסור, בהנחה זו בלבד שהכותנה, האורז, ספינות-הקיסור - גופו של ההון - יהיו בעלי אותו ערך-חליפין ואותו מחיר כמו הצמר, הדגנים, מסילות-הברזל, אשר בהם התגלם קודם לכן. גופו של ההון יכול בתמידות לפשוט צורה וללבוש צורה בלי שיבוא בהון שינוי כלשהו.

אבל אם כל הון הוא סכום של סחורות, כלומר של ערכי-חליפין, הרי לא כל סכום של סחורות, של ערכי-חליפין, הוא הון.

כל סכום של ערכי-חליפין הוא ערך-חליפין. כל ערך-חליפין יחיד הוא סכום של ערכי-חליפין. למשל, בית השווה 1000 מארק, הוא ערך-חליפין של 1000 מארק. פיסת-נייר השווה פפנינג אחד היא סכום ערכי-חליפין של 100/100 פפניגים. תוצרים העשויים להתחלף בתוצרים אחרים הם סחורות. היחס המסוים, אשר לפיו הם מוחלפים זה בזה, הוא ערך-החליפין שלהם, או כשהוא בא לידי ביטוי בממון, הוא מחירם. כמותם של התוצרים הללו אין בה כדי לשנות משהו בתכליתם להיות סחורה או לייצג ערך-חליפין או לעמוד במחיר מסוים. העץ הוא לעולם עץ, אם גדול הוא ואם קטן. אם נחליף את הברזל תמורת תוצרים אחרים באונקיות, ואם נחליפו בצנטנרים, כלום משנה הדבר את אופיו: להיות סחורה, ערך-חליפין? לפי הכמות הסחורה היא בעלת ערך רב או מועט, בעלת מחיר גבוה יותר או נמוך יותר.

כיצד, אפוא, נעשה סכום של סחורות, של ערכי-חליפין להון? מתוך שהוא מתקיים ומתרבה ככוח חברתי עצמאי, היינו ככוח של חלק מן החברה, על-ידי החליפין בכוח-העבודה הבלתי אמצעי, החי. קיומו של מעמד, שאין לו שום רכוש מלבד יכולת-עבודה, הוא תנאי-קודם הכרחי של ההון.

שלטונה של העבודה הצבורה, שכבר עברה, שנתגשמה-בחפצים, על העבודה הבלתי-אמצעית, החיה, רק הוא לבדו עושה את העבודה הצבורה להון.

ההון - כל-עיקרו אינו בכך, שהעבודה הצבורה משמשת לעבודה החיה אמצעי לייצור חדש. כל עיקרו הוא בכך, שהעבודה החיה משמשת לה לעבודה הצבורה אמצעי לקיים ולהרבות את ערך-החליפין שלה.

מה מתרחש בחליפין שבין בעל-ההון ועובד שכיר?

העובד מקבל בחליפין נגד כוח-עבודתו אמצעי-מחיה; ואילו בעל-ההון מקבל בחליפין נגד אמצעי-המחיה שלו עבודה, את פעילותו הפרודוקטיבית של העובד, את הכוח היוצר, אשר בו העובד לא רק מחליף ומחזיר מה שהוא צורך, אלא גם מקנה לעבודה הצבורה ערך גדול יותר, משהיה לה קודם לכן. העובד מקבל מבעל-ההון חלק מאמצעי-המחיה שבעין. לשם מה משמשים לו אמצעי-המחיה הללו? לתצרוכת במישרין. אבל בשעה שאני צורך אמצעי-מחיה, הרי אני מפסידם לבלי החזר, פרט אם ניצלתי את הזמן, אשר בו האמצעים הללו מקיימים אותי בחיים, לשם ייצור אמצעי-מחיה חדשים, כדי ליצור בעבודתי, במשך הזמן שאני צורך, ערכים חדשים, במקום הערכים הנפסדים בתצרוכת. והרי דווקא על הכוח האציל הזה, כוח הרפרודוקציה, מוותר העובד להון עם החליפין כנגד אמצעי-המחיה שקיבל. הוא קיפח, אפוא, את הכוח הזה, קיפח אותו בשביל עצמו.

נביא-נא דוגמא: חוכר נותן לשכיר-היום שלו 5 פרוטות-כסף ליום. בשכר 5 פרוטות אלו עובד האיש יום תמים בשדהו של החוכר ומבטיח לו בכך הכנסה של 10 פרוטות-כסף. החוכר מקבל בחזרה לא רק את הערכים, אשר עליהם ויתר לשכיר; הוא גם כופל אותם. הוא השתמש, אפוא, ב-5 הפרוטות שנתן לשכיר, וצרך אותן בדרך פורייה, בדרך פרודוקטיבית. הנה כי כן, בעבור 5 הפרוטות הוא קנה את עבודתו ואת כוחו של שכיר-היום, המייצר תוצרי-אדמה בערך כפול ועושה מ-5 פרוטות 10 פרוטות. לעומת זאת מקבל שכיר-היום במקום כוחו הפרודוקטיבי, אשר על פעולותיו דווקא ויתר לחוכר, 5 פרוטות שהוא מחליף באמצעי-מחיה וצורכם, אם מהר ואם לאט. הרי ש-5 הפרוטות נצרכו באופן כפול: בשביל ההון באופן פרודוקטיבי, כי הוחלפו בכוח-עבודה⁸ שהצמיח 10 פרוטות; בשביל העובד באופן לא-פרודוקטיבי, כי הוחלפו באמצעי-מחיה, שנעלמו לנצח ואשר את ערכם אין העובד יכול לשוב ולקבל אלא על-ידי שהוא חוזר על אותם החליפין עצמם עם החוכר. משמע, העבודה השכירה היא תנאי-קודם להון, ההון הוא תנאי-קודם לעבודה השכירה, שניהם מתנים זה את זה, שניהם מולידים זה את זה.

פועל בבית-חרושת של כותנה, - כלום רק אריגי-כותנה הוא מייצר? לא, הוא מייצר הון. הוא מייצר ערכים, המשמשים מחדש, כדי שיפקדו על עבודתו וייצרו באמצעותה ערכים חדשים. אין ההון יכול להתרבות אלא מתוך שהוא מתחלף בכוח-עבודה, מתוך שהוא מביא לעולם עבודה שכירה. כוח-העבודה של הפועל השכיר אינו יכול להתחלף בהון אלא מתוך שהוא מרבה את ההון, מתוך שהוא מחזק את העוצמה המשעבדת אותו. משמע, ריבוי ההון הוא ריבוי של הפרולטריון, כלומר של מעמד הפועלים.

האינטרסים של בעל-ההון ושל הפועל מזדהים, אפוא, טוענים הבורגנים וכלכלניהם. ואמנם, כן! הפועל הולך וכלה אם אין בעל-ההון מעסיקו. ההון הולך וכלה אם אינו מנצל את כוח-העבודה, וכדי לנצלו עליו לקנותו. ככל שההון הנועד לייצור, ההון הפרודוקטיבי, ממחר להתרבות, ככל שהתעשייה משגשגת מתוך כך, ככל שהבורגנות מתעשרת, ככל שהעסקים טובים, כן מתרבה מספר הפועלים להם זקוק בעל-ההון, כן מעלה הפועל את המחיר שבו הוא מוכר את עצמו.

תנאי-בל-יעבור למצב הפועל שיהא מתקבל על הדעת הוא, אפוא, גידול מהיר ככל האפשר של ההון הפרודוקטיבי.

אבל מה פירוש גידול ההון הפרודוקטיבי? גידול שליטתה של העבודה הצבורה על העבודה החיה. גידול שלטונה של הבורגנות על המעמד העובד. בשעה שהעבודה השכירה מייצרת את העושר הזר השולט בה, את העוצמה האויבת לה, את ההון, חוזרים וזורמים אליה ממנו אמצעי-התעסוקה, כלומר אמצעי-המחיה, בתנאי שתיעשה מחדש לחלק מן ההון, למנוף המטיל מחדש את ההון לתנועת התרבות מזוהת. האינטרסים של ההון והאינטרסים של הפועלים מזדהים, פירושו אינו אלא זה: ההון והעבודה השכירה הם שני צדדים של יחס אחד. כל צד מתנה את הצד האחר, כשם שהמלווה-בריבית והבזבזן מתנים זה את זה אהדדי.

כל זמן שהעובד השכיר הוא עובד שכיר תלוי גורלו בהון. זה שיתוף האינטרסים הנועד לתהילה של הפועל עם בעל-ההון.

IV

כשגדל ההון גדלה גם כמות העבודה השכירה, גדל גם מספר העובדים השכירים, בקיצור: שלטונו של ההון מתרחב על המון גדול יותר של יחידים. ונקבל נא את המקרה הנוח ביותר: כשגדל ההון, גדל גם הביקוש לעבודות ובכך, עולה מחיר-העבודה, שכר-העבודה.

כל בית, אם גדול ואם קטן, כל זמן שהבתים הסובבים אותו קטנים גם הם, הריהו מספק את כל הדרישות החברתיות לדירה. אבל אם בצדו של הבית הקטן עולה ומתנוסס ארמון, מצטמק הבית הקטן

⁸ המונח "כוח-עבודה", שניתן כאן, לא אנגלס הוסיפו; המונח כבר הופיע בטקסט, שנתפרסם על-ידי מרכס ב"עיתון-הריין החדש". - המערי.

לבקתה. הבית הקטן מוכיח עתה, כי על בעליו להסתפק במועט או בלא-כלום; ואם גם בהמשך הציביליזציה יגדל הבית ככל אשר יגדל, הרי אם הארמון יגדל באותה מידה עצמה, ואף במידה גדולה הימנה, תלך ותגדל, בלבו של הדר בין ארבעת הכתלים של הבית הקטן-באופן-יחסי, הרגשת אי-הנוחות, אי-הסיפוק, הדחקות.

תנאי קודם לתוספת ניכרת של שכר-העבודה הוא גידולו המהיר של ההון הפרודוקטיבי. הגידול המהיר של ההון הפרודוקטיבי מביא בה-במידה לגידול מהיר של העושר, של המותרות, של הצרכים החברתיים ושל התענוגות החברתיים. ולכן, אף שתענוגותיו של הפועל עלו, הרי הסיפוק החברתי הנובע מהם ירד לעומת תענוגותיו של בעל-ההון שהם מרובים יותר ויד הפועל קצרה להשיגם, ירד לעומת רמת ההתפתחות של החברה בכלל. צרכינו ותענוגותינו נובעים מן החברה; לפיכך, הננו מודדים אותם על פי החברה; ואין אנו מודדים אותם, על-פי הדברים המשמשים להם סיפוק. ולפי שהם חברתיים מטבעם, לכן הם יחסיים מטבעם.

שכר-העבודה נקבע, בכלל, לא רק על-ידי כמות הסחורות, שאני יכול לקבלן-בחליפין תמורתו. מכיל הוא יחסים שונים.

מה שהפועלים מקבלים תמורת כוח-עבודתם הריהו, קודם-כל, סכום מסוים של ממון. וכי על-ידי מחיר ממוני זה בלבד נקבע שכר-העבודה?

במאה ה-16 נתרבו באירופה הזהב והכסף הסובב, משום שגילו באמריקה מכרות עשירים יותר וקלים יותר לניצול. לפיכך ירד ערכם של הזהב והכסף ביחס לשאר הסחורות. הפועלים הוסיפו לקבל בעד כוח-עבודתם אותה כמות עצמה של כסף טבוע. מחיר הממון של עבודתם הוסיף להיות כשהיה; ואף-על-פי-כן ירד שכר-עבודתם, לפי שבחליפין קיבלו בעבור אותה כמות עצמה של כסף כמות קטנה יותר של שאר סחורות. הייתה זו אחת הנסיבות, שעודדו את גידול ההון, את תקומת הבורגנות במאה ה-16. נביא דוגמה אחרת. בחורף שנת 1847, מחמת היבול הזעום, עלו במידה ניכרת מחירי המזונות ההכרחיים ביותר, הדגן, הבשר, החמאה, הגבינה וכו'. נניח, שהעובדים היו מקבלים בעד כוח-עבודתם את סכום-הממון שקיבלו קודם לכן. כלום שכר-עבודתם ירד? אמנם, כן. בעד אותו ממון עצמו קיבלו בחליפין פחות לחם, בשר וכו'. שכר-עבודתם ירד לא מחמת שפחת ערך הכסף אלא מחמת ערך המזונות שגדל.

ונניח לבסוף, שמחיר-הממון של העבודה עומד בעינו, ואילו כל סחורות החקלאות והתעשייה ירדו במחיריהן מחמת-שימוש במכונות חדשות, מחמת תקופת שנה נוחה יותר וכיוצא באלה. באותו ממון עצמו יכלים עכשיו הפועלים לקנות יותר סחורות מכל המינים. משמע, ששכר-עבודתם עלה דווקא משום שערכו הממוני לא נשתנה.

משמע, מחיר הממון של העבודה, שכר-העבודה הנקוב, אינו תואם את שכר-העבודה הממשי, היינו את סכום הסחורות הניתנות, באמת, בחליפין כנגד שכר-העבודה. בדברנו, אפוא, על עליות או ירידות של שכר-העבודה, עלינו ליתן את הדעת לא רק על מחיר-הממון של העבודה, על שכר-העבודה הנקוב. אבל לא שכר-העבודה הנקוב, כלומר סכום-הממון אשר בו מוכר הפועל את עצמו לבעל-ההון, ולא שכר-העבודה הממשי, כלומר סכום הסחורות, שהוא יכול לקנות בממון זה - לא זה ואף לא זה ממצים את כל היחסים הכלולים בשכר-העבודה.

שכר-העבודה נקבע עוד, קודם-כל, על-ידי יחסו אל הרווח של בעל-ההון - [הרי זה] שכר-עבודה יחסי, שבהשוואה.

שכר-העבודה הממשי מביע את מחיר העבודה ביחס למחיר שאר הסחורות, ואילו שכר-העבודה היחסי מביע את מנת-חלקה של העבודה הבלתי-אמצעית בערך שנוצר-מחדש על-ידה לעומת אותה מנה מערך זה הנופלת בחלקה של העבודה הצבורה, של ההון.

אמרנו לעיל (בעמ' 14): "שכר-העבודה הוא לא חלקו של הפועל בסחורה שהוא מייצר. שכר-העבודה הוא החלק מן הסחורה שהייתה כבר קודם לכן, אשר בו בעל-ההון קונה לעצמו כמות מסוימת של כוח-עבודה פרודוקטיבי". אבל על בעל-ההון להחזיר שוב את שכר-העבודה הזה מתוך המחיר, אשר בו הוא מוכר את התוצר, שעשה הפועל; עליו להחזירו באופן, שבידו יישאר כרגיל עוד רווח, היינו, עודף מעל להוצאות-הייצור שהוציא. מחיר הממכר של הסחורה שיוצרה על-ידי הפועל, נחלק בשביל בעל-ההון לשלשה חלקים: ראשית, החזרת מחירם של חומרי-הגלם שנתן-במפרעה יחד עם החזרתו של בלאי המכשירים, המכונות ושאר כלי-עבודה שגם אותם נתן-במפרעה; שנית, החזרת שכר-העבודה שנתן במפרעה; ושלישית, העודף על-כך, הרווח של בעל-ההון. בה בשעה, שהחלק הראשון לא בא אלא במקום ערכים שהיו קודם לכן, ברור הדבר, שגם החזרת שכר-העבודה וגם רווח העודף של בעל-ההון נלקחים, בשלמותם וללא-שירור, מן הערך החדש, שנוצר בעבודתו של הפועל ונתוסף לחומרי-הגלם. ובמובן זה יכולים אנו לראות גם את שכר-העבודה וגם את הרווח, כדי להשוותם זה לזה, כחלקים בתוצרו של הפועל.

שכר-העבודה הממשי יכול להיות כשהיה, הוא יכול גם לעלות, ואף-על-פי-כן, אפשר כי שכר-העבודה היחסי יירד. נניח, למשל, שכל אמצעי-המחיה ירדו במחיריהם בשני שלישים, ואלו שכר-העבודה לא ירד אלא בשליש בלבד, למשל משלושה מארקים לשני מארקים. ואף על פי שהפועל יכול לרכוש בשני מארקים אלה סכום של סחורות גדול-יותר משרכש קודם לכן בסכום שלושה מארקים, מכל מקום ביחס לרווח של בעל-ההון פחת שכר-עבודתו. הרווח של בעל-ההון (למשל, של התעשיין) נתרבה במארק אחד, כלומר: בעבור סכום ערכי-חליפין קטן-יותר, שהוא משלם לפועל, חייב הפועל לייצר סכום ערכי-חליפין גדול יותר משייצר קודם לכן. מנת-חלקו של ההון עלתה ביחס למנת-חלקה של העבודה. חלוקת העושר

החברתי בין ההון ובין העבודה נעשתה עוד יותר בלתי שווה. באותו הון עצמו מפקד עכשיו בעל-ההון על כמות גדולה יותר של עבודה. שליטתו של מעמד בעל-ההון על מעמד הפועלים גדלה, עמדתו החברתית של הפועל הורעה, הוא נדחק בעוד דרגה אחת למטה מבעל-ההון.
מה הוא, אפוא, החוק הכללי, הקובע את ירידתם ואת עלייתם של שכר-העבודה ושל הרווח ביחס-הגומלין שביניהם?

הם שרויים ביחס הפוך. מנת-חלקו של ההון, כלומר הרווח, עולה לפי אותו היחס, אשר על פיו יורדת מנת-חלקה של העבודה, כלומר השכר היומי. וכן להיפך.

הרווח עולה בה במידה, ששכר-העבודה יורד, הוא יורד בה-במידה, ששכר-העבודה עולה. אולי יטענו, כי בעל-ההון יכול להרוויח על-ידי חליפין מוצלחים של תוצריו עם בעל-הון אחרים, על-ידי ריבוי הביקוש לסחורתו, אם מפני פתיחת שווקים חדשים ואם מפני ריבוי זמני של הצרכים בשווקים הישנים, וכדומה; כי הרווח של בעל-ההון יכול, על כן, לגדול על-ידי אונאת בעל-הון אחרים, ללא-תלות בעליה וברידיה של שכר-העבודה, של ערך-החליפין אשר לכוח-העבודה; או הרווח של בעל-ההון יכול, אולי, לעלות על-ידי שיפור כלי-העבודה, שימוש חדש בכוחות הטבע וכדומה. ראשית, בדין הוא להודות, כי אחת היא התוצאה, גם כשתבוא בדרך הפוכה. אמנם, הרווח עלה לא מחמת ירידתו של שכר-העבודה, אך שכר-העבודה ירד מחמת עלייתו של הרווח. באותו סכום עצמו של עבודת זולתו קנה בעל-ההון סכום גדול-יותר של ערכי-חליפין, בלי ששילם משום כך יותר בשכר-העבודה; פירוש הדבר, אפוא, כי תשלום העבודה ירד ביחס להכנסה הנקייה שהעבודה מביאה לבעל-ההון.

נוסף לכך נזכיר-נא, שעם כל התנודות במחירי-הסחורות, הרי המחיר הממוצע של כל סחורה, היחס שלפיו היא מתחלפת בשאר סחורות, נקבע על-ידי הוצאות-הייצור שלה. האונאות בקרב מעמד בעל-ההון יוצאות, אפוא, בהכרח זו בזו. שיפור המכונות, שימוש חדש בכוחות-הטבע בשביל הייצור, מאפשרים לעשות בזמן-עבודה מסוים ובאותו סכום עצמו של עבודה והון כמות גדולה יותר של תוצרים, אבל בשום פנים לא כמות גדולה יותר של ערכי-חליפין. אם על-ידי שימוש במכונת טווייה יכול אני במשך שעה לספק מטווה פי שניים מאשר לפני המצאתה, למשל, 100 ליטרות במקום 50, הרי לאורך ימים מקבל אני בחליפין בעבור 100 הליטרות הללו סחורות לא יותר, מאשר קודם לכן בעבור ה-50, מפני שהוצאות-הייצור נתמעטו עד המחצה, או מפני שבאותן הוצאות גופן יכול אני לספק תוצרת כפולה.

לבסוף, ככל שיהיו היחסים, שמעמד בעל-ההון, הבורגנות, הן של ארץ אחת והן של השוק העולמי כולו, מחלק על פיהם בינו לבין עצמו את ההכנסה הנקייה של הייצור, הרי הסכום הכללי של הכנסה נקייה זו הוא, בכל פעם, רק הסכום אשר בו העבודה הצבורה בכללותה הוגדלה על-ידי העבודה הבלתי-אמצעית. הסכום הכללי הזה גדל, אפוא, לפי היחס שבו העבודה מרבה את ההון, כלומר לפי היחס של עליית הרווח לעומת שכר-העבודה.

אם כן, רואים אנו, כי אפילו נוסף ונישאר בתחומי היחס של הון ועבודה שכירה, האינטרס של ההון והאינטרסים של העבודה השכירה מתנגדים זה לזה תכלית ניגוד.

גידול מהיר של ההון כמוהו כגידול מהיר של הרווח. אין הרווח יכול לגדול במהירות אלא אם כן מחיר העבודה, שכר-העבודה היחסי, קטן והולך באותה המהירות עצמה. שכר-העבודה היחסי יכול לרדת, אף-על-פי ששכר-העבודה הממשי עולה יחד עם שכר-העבודה הנקוב, עם מחיר-הממון של העבודה, אלא שהוא עולה לא לפי היחס שבו עולה הרווח. אם, למשל, בימים של עסקים טובים עלה שכר-העבודה ב-5 למאה ואילו הרווח עלה ב-30 למאה, הרי שכר-העבודה היחסי, שבהשוואה, לא גדל אלא קטן.

משמע, אם הכנסת הפועל גדלה, עם גידולו המהיר של ההון, הרי בו-בזמן גדלה והולכת התהום החברתית המפרידה בין הפועל לבעל-ההון, בו-בזמן מתרבה גם שררתו של ההון על העבודה, תלותה של העבודה בהון.

הפועל מעוניין בגידולו המהיר של ההון - אין פירושו של דבר אלא זה: ככל שהפועל ממחר להרבות את העושר הזר, כן שמנים יותר הפרורים שמשליכים לו, כן רב מספר הפועלים, שאפשר להעסיקם ולהביאם לעולם, כן גדלה היכולת להרבות את המון העבדים התלויים בהון.
ראינו, אפוא:

אפילו המצב הטוב ביותר בשביל מעמד הפועלים, גידול מהיר ככל-האפשר של ההון, ככל שהוא עשוי לשפר את חייו החומריים של הפועל, אינו מבטל את הניגוד בין האינטרסים שלו לאינטרסים של הבורגני, לאינטרסים של בעל-ההון. רווח ושכר-עבודה שרויים כאז כן עתה ביחס הפוך זה לזה.

אם ההון נמצא במצב גידול מהיר, כי-עתה אפשר ויעלה שכר-העבודה; אך הרווח של בעל-ההון עולה במהירות רבה לאין ערוך יותר. מצבו החומרי של הפועל נשתר, אבל על חשבון מצבו החברתי. גדלה התהום החברתית המפרידה בינו לבין בעל-ההון.
ולבסוף:

התנאי הנוח ביותר לעבודה השכירה הוא גידול מהיר ככל האפשר של ההון הפרודוקטיבי, - אין פירושו אלא זה: ככל שמעמד הפועלים ממחר להרבות ולהגדיל את הכוח האויב לו, את העושר הזר, השורר עליו, כן נוחים יותר התנאים, שבהם מרשים לו לעבוד מחדש לריבוי העושר הבורגני, להגדלת כוחו של ההון, וזה סיפוקו, שהוא מחשל במו ידיו את כבלי-הזהב, אשר בהם הבורגנות גוררתו אחריה.

גידול ההון הפרודוקטיבי ועליית שכר-העבודה, כלום באמת כה קשורים הם קשר בל-יינתק – כפי שטוענים הכלכלנים הבורגנים? אל לנו לסמוך על דברתם. אל לנו להאמין אפילו לדעתם, כי ככל שישמון ההון, כן ייטיב לפטם את עבדו. הבורגנות גלויית עיניים היא יותר מדי, מיטיבה היא לעשות חשבון מכדי שתצטרף לדעותיו הקדומות של הפיאודל המתהדר בברק משרתיו. תנאי-קיומה של הבורגנות כופים אותה לעשות חשבונות.

לפיכך יהא עלינו לבחון ביתר פירוט:

גידולו של ההון הפרודוקטיבי כיצד הוא משפיע על שכר-העבודה?

כשההון הפרודוקטיבי של החברה הבורגנית גדל בדרך כלל, נעשית צבירת העבודה רב-צדדית יותר. בעלי-ההון מתרבים במספר ובהיקף. **התרבות ההונית מרבה את התחרות בין בעלי-ההון. עליית היקפם של ההונות מעניקה את האמצעים לנהוג לשדה-הקרב התעשייתי צבאות-פועלים עצומים יותר בלוויית כלי מלחמה ענקיים יותר.**

אין בעל-הון יכול לגרש מן הזירה את חברו ולתפוס את הונו אלא אם כן ימכור ביתר זול. כדי שיוכל למכור ביתר זול, בלי להביא כליון על עצמו, עליו לייצר ביתר זול, כלומר, עליו להעלות ככל-האפשר את כוח-הייצור של העבודה. אבל כוח-הייצור של העבודה ניתן להעלותו, קודם-כל, על-ידי חלוקת-עבודה גדולה יותר, על-ידי הכנסה רב-צדדית יותר של מכונות ועל-ידי שיפורן המתמיד. ככל שגדול יותר צבא הפועלים, אשר ביניהם מחולקת העבודה, ככל שעצומה יותר אמת המידה של מנגנון המכונות, בה במידה פוחתות באופן יחסי הוצאות-הייצור, בה במידה מתרבה פריון העבודה. לפיכך מתעוררת בין בעלי-ההון תחרות כללית להרבות את חלוקת-העבודה ואת המכונות ולנצלן בקנה-מידה גדול ככל האפשר.

ועתה, אם על-ידי חלוקת-עבודה גדולה יותר, על-ידי שימוש במכונות ושיפורן, על-ידי ניצול יעיל יותר והמוני יותר של כוחות-הטבע מצא אחד מבעלי-ההון את האמצעים לייצר באותו סכום עצמו של עבודה או של עבודה צבורה סכום של תוצרים, של סחורות, גדול יותר ממתחריו, אם יכול הוא, למשל, לארוג אמה שלמה בד-פשתן במשך זמן, שבו מתחריו אורגים מחצית-אמה, כיצד יפעל בעל-ההון הזה?

הוא יכול להמשיך ולמכור מחצית-אמה בד במחיר השוק שהיה עד עכשיו, אך אין זה אמצעי להכות את מתחריו ולהגדיל את ממכרו. ואילו במידה שנתרחב ייצורה בה-במידה נתרחב בשבילו גם הצורך בממכר. אמנם, כלי-הייצור העצומים יותר והיקרים יותר, שהביאם לעולם, מאפשרים לו למכור את סחורותיו ביתר זול, אבל הם גם כופים אותו למכור יותר סחורות, לכבוש לסחורותיו שוק גדול יותר לאין ערוך; בעל-ההון שלנו ימכור, אפוא, את מחצית-האמה בד בזול יותר ממתחריו.

אולם בעל-ההון לא ימכור את האמה השלמה בזיל-הזול, במחיר השווה למחיר מחצית-האמה שמוכרים מתחריו, אף שייצור האמה השלמה עולה לו לא יותר מייצור המחצית לזולתו. שאם כן, הרי לא ירוויח שום רווח נוסף, ורק יחזיר לעצמו את התמורה של הוצאות-הייצור. ואם תהיה הכנסתו מרובה יותר, הרי זה מפני שהניע הון מרובה יותר אבל לא מפני שהגדיל את ערך את הונו בשיעור גבוה-יותר מזולתו. חוץ מזה הרי ישיג את מבוקשו, אם יקבע את מחיר סחורתו רק כמה אחוזים למטה מן המחיר שקבעו מתחריו. הוא מנשלם מן הבמה, הוא תופס מידיהם לפחות חלק מממכרם, על-ידי שהוא מוריד את השער. ולבסוף נזכור-נא, שהמחיר העובר-לסוחר הוא תמיד מעל להוצאות-הייצור או למטה מהן, הכל לפי עונת התעשייה, שבה חל הממכר, אם נוחה היא או קשה. לפי מחיר השוק של אמה בד, אם הוא מעל להוצאות-הייצור של בעל-ההון, המשתמש בכלי-ייצור חדשים ופוריים יותר.

אך זכות-היתר של בעל-ההון שלנו לא לאורך ימים היא; בעלי-הון אחרים, המתחרים בו, קובעים אותן המכונות עצמן ואתה חלוקת-העבודה עצמה, קובעים אותן באותו קנה-מידה עצמו ואף גדול יותר, והדבר עתיד להיעשות כללי, עד שמחיר הבד יירד לא רק למטה מהוצאות-הייצור הישנות שלו, אלא גם למטה מן החדשות.

מצבם של בעלי-ההון, איש לגבי רעהו, יהיה אפוא כשהיה לפני שנקבעו אמצעי-הייצור החדשים, ואם יכולים הם לספק באמצעים הללו תוצרת כפולה באותו המחיר עצמו, הרי עכשיו מוכרחים הם לספק תוצרת כפולה במחיר נמוך מן הישן. על סמך הוצאות-הייצור החדשות הללו שוב מתחדש אותו המשחק עצמו. יותר חלוקת-עבודה, יותר מכונות, קנה-מידה גדול יותר לניצולן של חלוקת-העבודה והמכונות. ואילו התחרות מולידה שוב אותה פעולה נגדית עצמה לגבי התוצאה הזאת.

רואים אנו, כיצד חלים בדרך זו בלי הרף שינויי-יסוד, מהפכות באופן-הייצור, באמצעי-הייצור, כיצד חלוקת-העבודה גוררת חלוקת-עבודה גדולה הימנה, השימוש במכונות - שימוש רב יותר במכונות, העבודה בקנה-מידה גדול - עבודה בקנה-מידה גדול יותר.

זהו החוק המציא פעם בפעם את הייצור הבורגני ממסלולו הישן והכופה את ההון למתוח את כוחות-הייצור של העבודה, מפני שההון כבר מתח אותם קודם-לכן, החוק שאינו מניח לו אפילו רגע של מנוחה והלוחש לו בלי הפסק: קדימה! קדימה!

וחוק זה אינו אלא החוק, שבתוך התנדודות של תקופות-המסחר הוא מאזן ומשווה בהכרח את מחירה של סחורה להוצאות-הייצור.

תהיה אשר תהיה עוצמת אמצעי-הייצור, שבעל-ההון שולח לשדה הקרב, - התחרות תסגלם לשימוש כללי, ומן השעה שהם תופעה כללית יהיה הישג הפוריות המוגדלת של הונו רק בזה, שמעתה עליו לספק באותו המחיר עצמו פי 10, פי 20, פי 100 משסיפק קודם לכן. ומאחר שהוא מוכרח למכור, אולי, פי 1000

יותר, כדי שהפסד מחיר-המכירה שהוזל ייצא בשכר הכמות המוגדלת של התוצרת המכורה, משום שמעתה דרושה מכירה המונית יותר לא רק לשם יתר רווח, אלא גם להחזרת הוצאות-הייצור - שכן מכשיר-הייצור גופו מתייקר והולך, כאשר ראינו; ומכיוון שמכירה המונית זו היא בחזקת פיקוח נפש לא רק בשבילו, אלא גם בשביל יריביו, - לפיכך תתלקח המלחמה הישנה ביתר עוז, ככל שיגדל פרוינס של אמצעי-הייצור שכבר הומצאו. משמע, חלוקת-העבודה והשימוש במכונות יתקדמו מחדש בקנה-מידה גדול יותר לאין-ערוך.

תהיה אשר תהיה עוצמתם של אמצעי-הייצור שבשימוש - התחרות מבקשת לגזול מידי ההון את פירות-הזהב של העוצמה הזאת, על-ידי שהיא מחזירה את מחיר הסחורה אל הוצאות-הייצור, משמע, על-ידי כך שהיא משליטה חוק-בל-יעבור: במידה שאפשר לייצר ביתר-זול, היינו במידה שאפשר לייצר יותר בלי להגדיל את סכום העבודה הדרוש לכך - בה במידה תזל התוצרת ויש לספק כמויות גדולות והולכות של תוצרים בלא להגדיל את סכום-מחירן. כך, אפוא, לא העלה בעל-ההון ולא כלום בכל מאמציו, חוץ מן ההתחייבות לספק כמות רבה יותר באותו זמן-עבודה עצמו, בקיצור: חוץ מתנאים קשים יותר להגדלת ערך הונו. בעוד התחרות רודפת, אפוא, אחריו בלי חשך בתוקף החוק של הוצאות-הייצור ומכוונת כנגד פניו כל נשק שהוא מחשל כנגד יריביו - מבקש בעל-ההון בלי הרף להערים על התחרות על-ידי שהוא מכניס בהתמדה מכונות חדשות וחלוקות-עבודה חדשות, שאמנם הן יקרות מן הישנות אך מייצרות ביתר זול מהן, ואינו ממתין עד שהתחרות תהפוך גם אלו לישנות.

ועתה נתאר-נא לעצמנו את הפעילות הקדחתנית הזאת בכל השוק העולמי בבת-אחת, ונבין, כיצד בעקבות גידולו של ההון, הצברו וריכוזו, באים ללא-הפסק, דחופים-נדחקים ובקנה-מידה עצום יותר ויותר, חלוקת-עבודה, שימוש במכונות חדשות ושיכלול המכונות הישנות.

אולם כיצד פועלות הנסיבות הללו, אשר אין להפרידן מגידולו של ההון הפרודוקטיבי, על קביעתו של שכר-העבודה?

חלוקת-העבודה הגדולה יותר מאפשרת לפועל אחד לעשות את עבודתם של 5, של 10, של 20. היא מרבה, אפוא, את התחרות בין הפועלים פי 5, פי 10, פי 20. הפועלים מתחרים זה בזה לא רק מתוך שהאחד מוכר את עצמו זול יותר מחברו; הם מתחרים זה בזה מתוך שאחד עושה את עבודתם של 5, של 10, של 20; וחלוקת-העבודה, שההון קובעה ומגדילה הולך והגדל, היא שכופה את הפועלים לנקוט סוג זה של תחרות.

ועוד: במידה שגדלה חלוקת-העבודה, בה במידה נעשית העבודה פשוטה יותר. זריזותו המיוחדת של הפועל מקפחת את ערכה. הוא נהפך לכוח-ייצור פשוט, חדגוני, שאינו צריך להשקיע במעשהו שום דריכות גופנית או רוחנית. עבודתו נעשית עבודה, שהכל יכולים לזכות בה, לכן קופצים עליו מתחרים מכל העברים; ומלבד זאת, נזכור-נא, כי במידה שהעבודה קלה יותר ללמוד, במידה שדרושות פחות הוצאות-ייצור כדי לסגלה, בה במידה מרבה שכר-העבודה לרדת, לפי שגם הוא, כמחירה של כל סחורה, נקבע על-ידי הוצאות הייצור.

ובכן, במידה שהעבודה חדלה מלינת סיפוק ונעשית-לזרא יותר ויותר, בה במידה גדלה התחרות ופוחת שכר-העבודה. הפועל מבקש לשמור על הכמות הכללית של שכר-עבודתו, על-ידי שהוא מרבה לעבוד, בין שהוא עובד שעות רבות יותר ובין שהוא מספק יותר בשעה אחת. במצוקתו הוא מרבה, אפוא, עוד את פעולותיה האנושות של חלוקת-העבודה. התוצאה היא: במידה שהוא מרבה לעבוד, כן פוחת השכר שהוא מקבל, היינו מפני אותו טעם פשוט, שבמידה זו עצמה מתחרה הוא בשאר הפועלים אשר עמו, וממילא הופך את כל העובדים עמו למתחריו, שגם הם כמוהו מציעים עצמם בתנאים גרועים כאלה; מפני שבסופו של חשבון הוא מתחרה עם עצמו, עם עצמו באשר הוא חבר במעמד הפועלים.

המיכון מביא לידי אותן הפעולות בקנה-מידה גדול הרבה יותר, מתוך שהוא דוחה עובדים מיומנים מפני לא מיומנים, גברים מפני נשים, קשישים מפני ילדים, מתוך שמיכון, במקום שמנהיגים אותו לראשונה, משליך החוצה המונים של עובדי-יד, ובמקום שמפתחים אותו, משפרים אותו, ממירים אותו במכונות רבות-פריון יותר, הוא מפטר פועלים בקבוצות קטנות יותר. בסקירה חטופה תיארנו לעיל את המלחמה התעשייתית של בעל-ההון בינם לבין עצמם. המיוחד שבמלחמה זו הוא בכך, שהניצחונות בקרבנותיה באים לאו דווקא על-ידי שכירת צבא-פועלים, כי אם על-ידי פיטוריו. המצביאים במלחמה זו, בעל-ההון, מתחרים איש עם רעהו, מי מהם ירבה לפטר חיילי-תעשייה.

אמנם, הכלכלנים מספרים לנו, כי הפועלים, שנעשו מיותרים מחמת המכונות, מוצאים להם ענפי-תעשייה חדשים.

אין הם מעיזים לטעון במישרין, כי אותם הפועלים גופם שפוטרו נקלטים בענפי-עבודה חדשים. יותר מדי זועקות העובדות נגד השקר הזה. בעצם, כל טענתם היא, כי בשביל חלקים-מרכיבים אחרים של מעמד הפועלים, למשל בשביל אותו חלק של דור-הפועלים הצעיר, אשר כבר עמד להיכנס לענף-תעשייה שנהרס, ייפתחו אמצעי-עיסוק חדשים. ודאי, יש בכך קורת-רוח רבה לפועלים שנפלו. האדונים בעלי-ההון לא יחסרו בשר-ודם רענן, נוח-לניצול, והמתים יקברו נא את מתיהם. הרי זו נחמה, אשר יותר משהבורגנים מנחמים בה את הפועלים, הם מנחמים בה את עצמם. אילו השמידו המכונות את כל מעמד הפועלים השכירים, מה נורא היה הדבר בשביל ההון, אשר בלעדי העבודה השכירה חדל הוא להיות הון! אך נניח, שכל אותם הפועלים אשר המכונות דחקום במישרין מעבודתם, וכל אותו חלק מן הדור החדש, שכבר היה מצפה לשכירות זו, כולם מצאו להם עיסוק חדש. כלום סבורים אתם, ששכרו יהיה כשכר העיסוק שאבד? הן דבר זה היה סותר את כל חוקי הכלכלה. ראינו, כיצד התעשייה המודרנית מביאה בתמידות לידי-כך, שעיסוק יותר פשוט, נחות, בא במקום עיסוק יותר מורכב, גבוה.

כיצד יוכל אפוא המון פועלים, שהמכונות גרשוהו מענף תעשייה אחד, למצוא לו מקלט בענף אחר, אם

לא בתנאי שהשכר שם פחות, זעים יותר?

כיוצאים מן הכלל הזכירו את הפועלים, העובדים בייצור המכונות עצמן. בשעה שהתעשייה דורשת וצורכת יותר מכונות, מן ההכרח הוא, שהמכונות ירבו, היינו שירבה ייצור המכונות, היינו שירבה עיסוק העובדים בתעשיית-המכונות; והרי העובדים, שבהם משתמשים בענף-תעשייה זה הם עובדים מיומנים ואף משכילים.

טענה זה שגם לפני שנת 1840 לא הייתה צודקת אלא למחצה, כבר ניטל ממנה כל צל של צידוק, לפי שגם לתעשיית מכונות הירבו להשתמש שימוש רב-צדדי במכונות, לא פחות ולא יותר מאשר לתעשיית חוטי-כותנה, ולעומת מכונות משוכללות מאוד, הרי העובדים העסוקים בבתי-חרושת למכונות לא יכלו אלא למלא תפקיד של מכונות פשוטות מאוד.

אבל במקום האיש, שפוטר מחמת המכונה, מעסיק בית-החרושת אולי שלושה ילדים ואישה אחת! וכי לא היה שכרו של האיש צריך להספיק כדי לפרנס שלושה ילדים ואישה אחת? וכי לא היה מינימום שכר-העבודה צריך להספיק, כדי לקיים את הגזע ולהרבותו? מה מוכיחה, אפוא, מליצה זו, החביבה על הבורגנים? אין היא מוכיחה אלא דבר אחד, שעכשיו דרושים פי ארבעה יותר חי-פועלים, כדי להבטיח מחייתה של משפחת פועלים אחת.

נסכם: ככל שגדל ההון הפרודוקטיבי, כן מתרחבים חלוקת-העבודה והשימוש במכונות. ככל שמתרחבים חלוקת-העבודה והשימוש במכונות, כן מתרחבת התחרות בין הפועלים וכן מצטמצם שכרם. ונוסף לכך מצטרפים אל מעמד הפועלים גם מן השכבות העליונות-יותר של החברה; המון תעשיינים זעירים ובעלי-רנטה זעירים נופלים לתוכו, וגם הם נחפזים להושיט את זרועותיהם בצד זרועותיהם של הפועלים. ויער זה של זרועות השלוחות אל על ומבקשות עבודה מתעבה והולך, ואילו הזרועות עצמן הולכות ודקות.

דבר הלמד מעניינו הוא, שהתעשיין הזעיר אינו יכול לעמוד במאבק, אשר אחד התנאים הראשונים בו הוא לייצר בקנה-מידה גדל והולך, כלומר ההכרח להיות תעשיין גדול דווקא, ולא זעיר. וכן נדמה, כי אך למותר הוא להסביר במיוחד, שהריבית מן ההון פוחתת במידה שגדלים כמות ההון ומניינו, במידה שההון גדל, ומשום כך אין בעל-הרנטה הזעיר יכול להתפרנס מן הרנטה שלו, היינו הוא מוכרח להיזקק לתעשייה, וממילא הוא מסייע להרבות את שורות התעשיינים הזעירים, ובכך - את מספר המועמדים לפרולטריון.

ולבסוף, במידה שהתנועה, שתוארה לעיל, כופה את בעלי-ההון לנצל את אמצעי-הייצור העצומים, הקיימים כבר, בקנה-מידה גדל והולך, ולהניע לשם כך את כל מנופי-האשראי, בה במידה מתרבים גם הזעזועים התעשייתיים, שאין עולם המסחר עומד בהם אלא על-ידי כך, שהוא מעלה קרבן לאלוהי השאול חלק מעשרו, חלק מן התוצרת ואף מכוחות-הייצור - קיצורו של דבר: מתרבים המשברים. הם נעשים שכיחים ועזים יותר כבר משום כך, שבמידה שמתרבה כמות התוצרים, כלומר במידה שגדל הצורך בשווקים נרחבים יותר, כן מצטמצם-והולך השוק העולמי, כן פוחת-והולך מספר השווקים החדשים הפתוחים-לניצול, שהרי כל משבר לשעבר כבר שיעבד למסחר העולמי שוק חדש, שלא נכבש קודם לכן, או שהמסחר לא היה מנצלו אלא ניצול שטחי בלבד. אבל ההון לא רק חי על חשבון העבודה. כבעל-עבדים ברברי בן-אצילים הוא מושך אחריו אל הקבר את גופות עבדיו, זבחי-מתים של המוני-פועלים האובדים במשברים. רואים אנו, אפוא: אם ההון גדל במהירות, הרי במהירות רבה שבעתיים גדלה התחרות בין הפועלים, כלומר כן פוחתים באופן יחסי אמצעי-העיסוק, אמצעי-המחיה בשביל מעמד הפועלים; ואף-על-פי-כן גידולו המהיר של ההון הוא התנאי הנוח ביותר בשביל העבודה השכירה.

(המשך יבוא)⁹

הרצאות שהרצה ק. מרכס בימים 14

עד 30 בדצמבר, 1847.

פורסם לראשונה ב"עיתון-הריין החדש"

8-5 ו-11 באפריל, 1849.

הופיע כקונטרס מיוחד, בתוספת הקדמה

ובעריכת פ. אנגלס, ברלין 1891.

עפ"י הטקסט של הקונטרס.

החלוקה לפרקים - עפ"י "עיתון-הריין החדש"

⁹ כאמור בהקדמתו של אנגלס, מנעו האירועים הפוליטיים הסוערים את המשך המובטח.